

Т.В. ЛАДИЧЕНКО
Ю.І. ЗАБЛОЦЬКИЙ

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ

11

Т.В. ЛАДИЧЕНКО
Ю.І. ЗАБЛОЦЬКИЙ

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ

11

Підручник для 11 класу
закладів загальної середньої освіти

Київ
«ГЕНЕЗА»
2019

ДОРОГІ ДРУЗІ!

Сьогодні ви розпочинаєте вивчати чи не найскладніший період всесвітньої історії. Він особливо складний тому, що йдеться в ньому не про якесь далеке, тим більше абстрактне для вас минуле. Адже події, висвітлювані в підручнику, багато в чому безпосередньо торкаються саме вас і ваших близьких, а також позначатимуться на вашому житті в майбутньому.

Отже, тепер ви творці історії, великої чи малої – несуттєво. Значення має лише одне, а саме – відповідальність перед нащадками. Ви зрозумієте це, ознайомившись із змістом підручника, де автори намагалися показати історію такою, як є, – усебічно й неупереджено, без пафосу і навішування ярликів, без звичних кліше і штампів.

Підручник повністю відповідає навчальній програмі, водночас коригуючи її. Події історії подано в контексті розвитку конкретних країн, з якими вони пов'язані, задля кращого розуміння історичних процесів минулого і сучасності.

Користуватися підручником досить легко, оскільки він є інтерактивним, завдяки чому ви зможете збагатити свої уявлення щодо вивченого, подивитися на нього під іншим, часом несподіваним кутом зору. Сприятимуть у цьому вам і рубрики підручника: *«Говорять учасники подій»*, *«Зверніть увагу!»*, *«Документ»*, *«Історичний портрет»*, *«Факт»*, *«Аналізуємо»*, *«Запам'ятаймо дати»*, *«Набуваємо компетентностей»*.

Для виконання завдань з використанням додаткових джерел ви можете звернутися до наших матеріалів, які згодом будуть розміщені на сайті видавництва. Вам треба лише просканувати qr-код або набрати на комп'ютері відповідні інтернет-посилання. Відтак завдяки цьому підручнику ви не лише вивчатимете історію, а й зможете безпосередньо зануритися у вир зображуваних подій за допомогою презентацій, художніх та документальних фільмів, текстових та аудіоматеріалів.

Маємо надію, що історичні знання, які ви отримаєте із цього підручника, не тільки сприятимуть успішному засвоєнню навчального матеріалу, але й слугуватимуть вам надалі своєрідним дороговказом у нашому крихкому, суперечливому і динамічному світі.

З повагою і найкращими побажаннями – **Автори**

ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

§1 Зміни у світі внаслідок Другої світової війни

З допомогою інтерактивного завдання, пригадайте матеріал, вивчений у 10-му класі. Проведіть роботу над помилками.

1 Суперечності всередині антигітлерівської коаліції.

Чим швидше наближалася до кінця війна, тим складнішими ставали стосунки між основними учасниками антигітлерівської коаліції. Скориставшись послабленням своїх європейських конкурентів – Німеччини, Італії та Франції, – Велика Британія й США прагнули переділити світ по-своєму.

Вже у 1944 р. Велика Британія здійснила агресію у Греції проти учасників антинацистського Руху Опору, що спричинило там багаторічну громадянську війну. Так само у Бельгії окупаційні англо-американські війська сприяли утвердженню при владі еміграційного уряду Перло та роззброєнню і розпуску сил Опору. І навіть активна участь у коаліції не захистила від спроб усунення тимчасовий французький уряд Ш. де Голля. Вся влада на звільнених землях Франції початково була передана генералові Д. Ейзенхауеру. Також і до участі у роботі Потсдамської конференції Францію не запрошували, і лише потім де Голлю надіслано було текст основних угод з пропозицією засвідчити їх підписом.

Усвідомлення того факту, що у геополітичні наміри лідерів західної моделі світу може втрутитися Радянський Союз, прийшло із значним запізненням, коли американський Комітет начальників штабів у доповідній записці держдепартаменту (аналог міністерства закордонних справ) змушений був констатувати «революційні зміни», що відбулись у військовій потужності Червоної армії, яка несподівано перетворилася на найсильнішу армію світу.

Просуваючись убік Берліна, радянські війська одну за одною звільняли від німецьких загарбників країни Східної Європи, передаючи там управління в руки представ-

ників місцевих Рухів Опору, які практично скрізь очолювалися комуністами. А це, у свою чергу, робило неминучими докорінні зміни в цих країнах, що мали здійснюватися за радянським зразком. Крім того, комуністичні сили перемагали в Югославії, Албанії і Китаї – і силове втручання у ці події було виключене через негативну позицію СРСР. Отже, відбувалося народження **двополюсного (біполярного) світу** – світу, поділеного між двома основними системами держав з різним суспільним устроєм.

Як ставитись до нового укладу сил? У керівництві Великої Британії й США думки із цього приводу поділилися. Перспективу появи нових соціалістичних країн одні розглядали як трагедію, інші ж, навпаки, виявляли схильність до співробітництва. Саме тому в американсько-британській політиці періоду закінчення Другої світової війни одночасно яскраво виявлялись дві різні лінії – лінії на конфронтацію й пошуків компромісів.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Конфронтація (від франц. *confrontation*) – протиборство, протиставлення, зіткнення соціальних систем, інтересів, поглядів тощо (напр., політика конфронтації, ідеологічна конфронтація, військова конфронтація).

Більшість країн Східної та Центральної Європи традиційно перебували під впливом Великої Британії. Тому втрату контролю над ними У. Черчілль сприймав особливо болісно, намагаючись підштовхнути Ф. Рузвельта до спільного військового виступу проти СРСР, з метою витіснити його з Європи. Проте американський президент вважав інакше.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Ми у жодному випадку не повинні роздмухувати протиріччя між нами і нашими союзниками, особливо у тому, що стосується долі народів, звільнених від фашистської тиранії. Навпаки, слід прагнути до залягодження подібних протиріч, а потім створити міжнародний механізм, з допомогою якого можна було б виправляти зроблені помилки (із звернення до народу Ф.Д. Рузвельта).

Висловіть своє ставлення до цих слів. Чия точка зору є вам ближчою – британського чи американського лідерів? Чому? Аргументуйте.

Така позиція Ф. Рузвельта пояснювалась не тільки особистими, але й об'єктивними міркуваннями: експерти підраховували, що без допомоги СРСР після завершення війни у Європі бойові дії американців проти Японії триватимуть не менше 18 місяців, а кількість загиблих має перевищити 1 млн осіб.

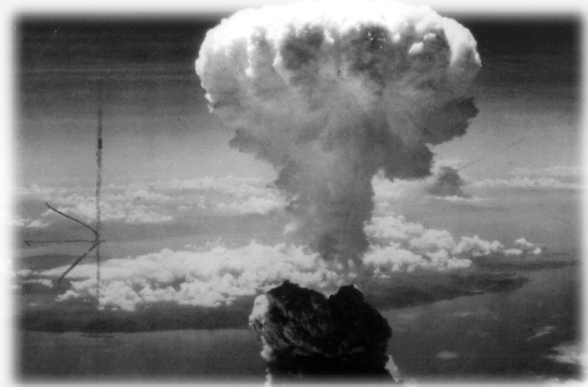
Також помірковані сили у США:

- ▶ загалом не претендували на Східну й Центральну Європу;
- ▶ прагнули уникнути розпаду світу на два ворогуючі табори;
- ▶ були зацікавлені в обмеженні впливу Великої Британії;
- ▶ розуміли безперспективність застосування сили проти СРСР.

Раптова смерть Ф. Рузвельта, що сталася 12 квітня 1945 р., призвела до зміни не тільки влади, але й зовнішньополітичного курсу США. На останніх виборах керівництво

■ Зустріч радянських і американських військ на р. Ельба.

■ **Г. Трумен** – президент США у 1945–1953 рр.

Прагнув до гегемонії США у світі. Санкціонував скидання атомних бомб на японські міста Нагасакі і Хіросіму. Автор доктрини (теорії) «стримування комунізму» – «доктрини Трумена».

демократичної партії замість ліберального Генрі Уоллеса нав'язало Ф. Рузвельту на посаду віце-президента сенатора від штату Міссурі **Г. Трумена**, відомого прихильника взаємознищення СРСР й Німеччини: «Якщо ми побачимо, що виграє Німеччина, то нам потрібно допомагати Росії, а якщо перемагатиме Росія, то нам слід буде допомагати Німеччині, й нехай вони вбивають якомога більше». За майже три місяці його віце-президентства з ним лише двічі зустрічався Ф. Рузвельт.

ДОКУМЕНТ

Різниця між військовими силами, які здатні виставити на континенті Велика Британія й США, є надто великою, за нинішніх умов її не зможе усунути навіть американське втручання на боці Великої Британії... За існуючих обставин ми не зможемо завдати поразки Росії. Іншими словами, США втягнуться у війну, яку неможливо виграти. (З інформації Комітету начальників штабів США, травень 1944 р.).

? Спробуйте пояснити причини створення цього документу ще у травні 1944 р. Чи означає це, на вашу думку, що питання нападу на СРСР з ініціативи Великої Британії розглядалися вже тоді? Свою точку зору аргументуйте.

З перших же днів перебування у Білому домі Трумен одразу почав твердити, що США повинні «взяти на себе керівництво розвитком світу по шляху, яким його треба вести». **23 квітня 1945 р.** на нараді у Білому домі він заявив, що США віднині більше не зацікавлені у союзі з СРСР і тому можуть не виконувати попередніх домовленостей. **7 травня 1945 р.** у м. Реймс (Франція) США і Велика Британія, порушуючи коаліційні угоди, підписують сепаратний (без участі СРСР) акт про капітуляцію Німеччини. І лише жорстка позиція, зайнята з цього приводу радянським військовим командуванням, змусила до повторного підписання цього документа 8 травня. Але День Перемоги над гітлерівською Німеччиною в СРСР і союзників так і залишився різним. З **12 травня 1945 р.** США припинили постачання товарів СРСР за ленд-лізом.

Зміни у політиці США були з радістю сприйняті У. Черчіллем, що все ще сподівався на участь США у здійсненні силового повернення під протекторат Великої Британії країн Східної та Центральної Європи. Апелюючи до американського ке-

рівництва, він стверджував, що лише з солідарності з ним виступав за безумовну капітуляцію Німеччини, хоча у будь-який час міг підписати мир з Гітлером.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Я(...) був надзвичайно враженим, зустрівши настільки несамовитий і розлючений настрій й з'ясувавши, наскільки різких перемін зазнала його позиція щодо СРСР. Це жахливо. Я охоплений страхом, що віднині не може бути миру. Мені доводилось чути, що такі настрої є в Англії, але я цьому не вірив. Щоправда, недавно банкір з Сан-Франциско повідомив мені, що член англійської делегації на конференції публічно заявив (...), що англійські й американські армії не повинні зупинятися, а йти далі, розгромити Червону армію і знищити радянську загрозу. (З інформації для уряду США спеціального представника президента Трумена Д. Девіса про зустріч з У. Черчіллем).

2 **Риси Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин.** Фундамент майбутнього вигляду світу було закладено на Ялтинській конференції керівників держав СРСР, США та Англії, що відбулася **4–11 лютого 1945 р.** Вони прибули у супроводі численних делегацій, які склалися з дипломатів та військовиків. Разом з допоміжним персоналом кількість учасників конференції становила до 1 тис. осіб. Графік роботи був вкрай напруженим: у першій половині дня працювали експерти, а починаючи від 16-ї години дня у Лівадійському палаці Й. Сталін, Ф. Рузвельт та У. Черчілль узгоджували остаточні варіанти рішень. У підсумковій заяві було зазначено, що метою союзників є «знищення німецького мілітаризму й нацизму і забезпечення гарантій, що Німеччина ніколи більше не буде здатною порушити мир в усьому світі». Для цього союзниками було узгоджено застосування до Німеччини після війни:

- ▶ демілітаризації;
- ▶ депацифікації;
- ▶ демократизації.

Прокоментуйте зображене на карикатурі. Чи правильно відображає вона, на вашу думку, загальний зміст того, що відбувалося на конференції? Свою точку зору аргументуйте.

■ **Лідери великих країн ділять світ. Карикатура.**

У Ялті було оцінено загальну суму безпосередніх збитків, завданих війною з Гітлером, основним учасникам коаліції. У доларовому еквіваленті вони складали:

- для СРСР – 128 млрд;
- для Англії – 6 млрд 383 млн;
- для Франції – 21 млрд;
- для США – 1 млрд 267 млн.

Усі погодилися, що Німеччина має принаймні частково (в обсязі 20 млрд тодішніх доларів) компенсувати матеріальні втрати, шляхом репарацій, здійснюваних у трьох формах:

- ▶ вилучення впродовж двох перших післявоєнних років промислового обладнання, капіталів, транспортних засобів;
- ▶ щорічних товарних поставок продукції протягом пізніше визначеного періоду;
- ▶ використання праці німців.

Половину суми, призначеної для репарацій, мав отримати СРСР.

ОСНОВНІ РІШЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

- післявоєнний поділ Німеччини на чотири зони окупації (радянську, американську, французьку й британську);
- поділ міжнародних конфліктів на дві категорії: тих, що вимагали від створеної у майбутньому міжнародної організації (ООН) застосування військових, політичних й економічних заходів, та тих, які потребували лише здійснення відповідних дипломатичних кроків;
- визнання права вето на рішення ООН будь-якої з великих держав (постійних членів прописаної в проекті Статуту ООН Ради Безпеки) при вирішенні конфліктів першої категорії, навіть у разі, якщо ця країна була безпосереднім учасником конфлікту. При вирішенні конфліктів другої категорії член Ради Безпеки – учасник спору – зобов'язувався просто утриматись при голосуванні;
- прийняття заяви про «Єдність в організації миру, як і у веденні війни»;
- домовленість про скликання 25 квітня 1945 р. у Сан-Франциско конференції Об'єднаних Націй.

У якості плати за участь у майбутній війні з Японією до складу СРСР відходили: Південний Сахалін з усіма прилеглими до нього островами та Курильські острови, відновлювалося управління Порт-Артуром (втраченим після поразки у Російсько-японській війні 1904–1905 рр.), передбачалася спільна китайсько-радянська експлуатація Східної та Південно-Маньчжурської залізниць.

На підставі досягнутих домовленостей, західним кордоном Польщі ставали Одер та Західна Нейсе (з приєднанням частини колишньої німецької території), а східний проходив лінією Керзона (з відхиленням від неї від 5 до 8 кілометрів на користь Польщі).

Незважаючи на певні ознаки зближення думок трьох лідерів (Рузвельт навіть назвав стосунки між союзниками стосунками між членами однієї сім'ї), У. Черчілль залишився на конференції у меншості, оскільки навіть власноруч підвівши теоретичну базу під включення частини польської території до складу СРСР, він так й не зумів домогтись гарантій встановлення в цій країні прийнятної для Великої Британії системи влади.

ФАКТ

Після тієї трагедії, яку пережила Росія, коли вона захищала себе від німецької агресії, після усіх тих зусиль, які Росія доклала до звільнення Польщі, претензії росіян на Львів і на кордон за лінією Керзона засновуються не на силі, але на праві. (У. Черчілль).

- *Скориставшись відомостями з курсу «Правознавство», спробуйте дати правову оцінку аргументації британського лідера. Із чим ви погоджуєтесь, з чим – ні? Чому? Свою точку зору аргументуйте.*

Питання Польщі для британського прем'єр-міністра було винятково принциповим. Адже у Англії проживало чимало заможних поляків, що традиційно надавали значну матеріальну підтримку партії консерваторів, до якої належав Черчілль. Напередодні парламентських виборів він не міг повернутися до них з порожніми руками, про що відверто сказав Й. Сталіну, запропонувавши створити польський уряд негайно, на конференції.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Мене називають диктатором, а не демократом, але у мене достатньо демократичних почуттів, аби відмовитись створювати уряд без участі самих поляків (Й. Сталін).

Учасники конференції у Лівадійському палаці.

Розгляньте ілюстрацію. У чому, на вашу думку, є переваги засідання саме за круглим столом?

Насправді, за красивими словами на конференції ховаються інтереси, якими ні раз, ні у майбутньому (після створення ООН) великі держави не збираються поступатися. Так, американці розраховують зберегти свій військовий контроль над колишніми британськими колоніальними територіями, і не планують передавати їх «під опіку Об'єднаних Націй». «Я за жодних обставин ніколи не дозволю, щоб незграбні пальці сорока чи п'ятдесяти народів втручалися в життя Британської імперії», – говорить У. Черчілль. Й. Сталін, у свою чергу, здивований тим, що «деякі із звільнених країн, вочевидь, думають, що якщо великі держави проливали свою кров за їхнє визволення, то тепер вони можуть собі дозволити дорікати цим великим державам, що вони не беруть до уваги права цих малих країн». «Ми троє, – підсумовує він, – повинні вирішувати, як забезпечити мир на землі». Але вже Версальським договором було засвідчено, що методи диктату сильніших країн стабільності у світі не створюють. Історія другої половини ХХ – початку ХХІ ст. є дуже яскравим тому прикладом.

Формування післявоєнного балансу сил продовжилося на **Потсдамській конференції**, яка проходила з **17 по 25 липня** та з **28 липня до 2 серпня 1945 р.** Крім Сталіна і Трумена, у ній взяли участь два прем'єр-міністри Великої Британії – після поразки У. Черчілля на виборах, у другій половині конференції його змінив новообраний **К. Еттлі**. Це була остання зустріч лідерів великих держав у якості союзників.

Напередодні відкриття конференції у США відбулося перше випробування ядерної зброї. Трумен розраховував використати цей факт у ролі вагомого аргументу в переговорах, з метою зробити СРСР поступливішим. Так само вважав і Черчілль, який, за свідченням англійського фельдмаршала Аланбрука, «вже бачив себе спроможним знищити всі центри російської промисловості і населення (...). Він негайно намалював себе як єдиного володаря цих бомб, що кидає їх там, де заманеться, й тому всемогутнього». Проте повідомлення про випробування, несподівано для обох, не справило на Сталіна жодного враження.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Не пам'ятаю точно, якого числа після засідання глав урядів Г. Трумен повідомив Й. В. Сталіну про наявність у США бомби надзвичайно великої сили, не назвавши її атомною зброєю. У момент цієї інформації, як потім писали за кордоном, У. Черчілль вп'явся очима в Й. В. Сталіна, спостерігаючи за його реакцією. Але той нічим не видав своїх почуттів (...). Як Черчілль, так і багато інших англо-американських авторів уважали згодом, що, ймовірно, Й. В. Сталін (...) не зрозумів, про що йде мова. Насправді (...) вийшовши із засідання, Й. В. Сталін у моїй присутності розповів В. М. Молотову про розмову, що відбулася з Г. Труменом. В. М. Молотов відразу сказав: «Ціну собі набивають». Й. В. Сталін розсміявся: «Нехай набивають. Треба буде переговорити з Курчатовим про прискорення нашої роботи». Я зрозумів, що мова йшла про атомну бомбу (із спогадів маршала Г. Жукова).

ОСНОВНІ ДОМОВЛЕНОСТІ, ДОСЯГНУТІ НА КОНФЕРЕНЦІЇ:

- про створення спільної Ради міністрів закордонних справ у складі представників Англії, СРСР, Китаю, Франції й США для підготовки пропозицій з врегулювання невирішених територіальних проблем у зв'язку із закінченням війни у Європі;
- про підписання мирних договорів з Італією, Болгарією, Фінляндією, Угорщиною й Румунією;
- про переселення до Німеччини близько 6 млн німців, що залишалися на території, що відійшли до Польщі, а також перебували у Чехословаччині та Угорщині;
- про переоблаштування політичного життя Німеччини на демократичних засадах (відновлення партій і профспілок), ліквідацію націонал-соціалістичної партії Німеччини та мілітаристських військових монополістичних об'єднань;
- про поділ між трьома державами німецького військового флоту.

Пропозиції Великої Британії й США розчленувати Німеччину на кілька частин після тривалих дискусій були відхилені. Домовленість про відмову СРСР від всіх репараційних претензій на золото, захоплене англо-американськими військами у Німеччині, акції німецьких підприємств у західних зонах окупації, а також на німецькі закордонні активи, а Великої Британії й США – від репараційних претензій на акції німецьких підприємств у радянській зоні окупації, а також на німецькі закордонні активи у Болгарії, Фінляндії, Угорщині, Румунії та Східній Австрії опосередковано засвідчила поділ на виключні сфери впливу великих держав різних частин Європи.

Водночас не вдалося врегулювати питання:

- ▶ створення загальнонімецького демократичного уряду;
- ▶ засудження фашистського режиму Франко в Іспанії;
- ▶ долі колишніх італійських колоніальних володінь у Африці та на Середземномор'ї, а також колишніх мандатних територій Ліги Націй;
- ▶ встановлення чотиристороннього контролю над Руром (постійним осередком німецького мілітаризму).

Отже, у цілому, долаючи протиріччя, партнерам по антигітлерівській коаліції, хоч і не без труднощів, й цього разу вдалося знайти взаємоприйнятні рішення і щодо майбутнього Німеччини, і щодо західних та східних кордонів Польщі, і навіть щодо Італії, яку США і Велика Британія намагалися поставити в привілейоване становище відносно інших країн-агресорів, пропонуючи не брати з неї репарацій й одразу ж прийняти в члени ООН.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО
ДАТИ

4–11 лютого 1945 р. – Ялтинська конференція

12 квітня 1945 р. – початок президентства Г. Трумена

17–25, 28 липня – 2 серпня 1945 р. – Потсдамська конференція

НАБУВАЄМО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Хронологічну. Зробіть хронологічний ланцюжок, які події відбулися між Ялтинською та Потсдамською конференціями.

Просторову. Покажіть на карті, які території мали відійти до СРСР за його участь у війні з Японією, та кордони Польщі відповідно до рішень Ялтинської конференції.

Інформаційну. 1. Відшукайте в тексті і складіть порівняльну таблицю кола життєво важливих інтересів для провідних учасників антигітлерівської коаліції. 2. Використавши додаткові джерела, зробіть історичний портрет У. Черчілля.

Логічну. 1. Назвіть головні причини погіршення стосунків усередині антигітлерівської коаліції. 2. Завдяки чому, на вашу думку, на Потсдамській та Ялтинській конференціях учасникам антигітлерівської коаліції успішно вдалося подолати розбіжності? 3. Назвіть причини виникнення «біполярної» моделі світу.

Аксіологічну. Висловіть свою думку щодо ставлення до прав та інтересів малих країн – лідерів антигітлерівської коаліції.

Мовленнєву. Наведіть приклади територіальних змін у світі за результатами Потсдамської конференції.

§2 Створення ООН

АКТУАЛІЗАЦІЯ
ПРЕДМЕТНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Спробуйте дати оцінку історичного значення та діяльності попередниці ООН – Ліги Націй. Чому вона не виконала свою функцію?

1 **Конференція у Сан-Франциско (25 квітня – 26 червня 1945 р.).** Відповідно до досягнутих у Ялті домовленостей, конференція в Сан-Франциско (США) відкрилася 25 квітня 1945 р. – в день, коли радянські й американські війська з'єдналися на Ельбі. Держави-ініціатори створення ООН (СРСР, США, Республіка Китай, Велика Британія) запросили до участі в конференції 42 країни. Пізніше до них приєдналися делегації Білоруської та Української РСР, Аргентини та Данії. З різних причин на конференції не були представлені Польща (Велика Британія і США мали застереження до її уряду), а також Монгольська Народна Республіка та Албанія, що зробили вагомий внесок у боротьбу з нацизмом. Таким чином, у Сан-Франциско зібралися 282 делегати від 50 держав. Разом з допоміжним персоналом кількість учасників досягала 1,5 тис. Американську делегацію очолював державний секретар **Е. Стеттініус**, радянську – **В. Молотов**, британську – **Е. Іден**.

■ Українська делегація в Сан-Франциско. Сидять (зліва направо): О. Палладін, Д. Мануїльський, І. Сенін.

На конференції обговорювалися:

- ▶ загальні положення Статуту ООН;
- ▶ повноваження і обов'язки Генеральної Асамблеї;
- ▶ функції Ради Безпеки;
- ▶ проект Статуту Міжнародного суду.

Кожна з цих чотирьох складових Статуту ООН приймалася більшістю в дві третини голосів учасників конференції.

25 червня 1945 р. в оперному театрі відбулося останнє пленарне засідання конференції, на якому було затверджено остаточну редакцію Статуту ООН, а вже наступного дня в Будинку ветеранів делегати підписали одночасно Статут ООН і Міжнародного суду. Першими поставили свій підпис делегати Китаю – країни, яка стала першою жертвою Другої світової війни, оскільки Японія була союзницею Німеччини. Від української делегації Статут підписали троє: академік **О. Палладін**, перший народний комісар (міністр) закордонних справ **Д. Мануїльський** та заступник голови Раднаркому (Ради міністрів) УРСР **І. Сенін**.

ДОКУМЕНТ

«(...) Організація Об'єднаних Націй сприяє: (...). Підвищенню рівня життя, повній зайнятості населення й умовам економічного й соціального прогресу й розвитку; (...) міжнародному співробітництву в галузі культури й освіти; (...) повазі й дотриманню прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови й релігії». (З 55-ї ст. Статуту ООН, внесеної туди з ініціативи української делегації).

FOR THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC:
POUR LA RÉPUBLIQUE SOVIÉTIQUE SOCIALISTE D'UKRAÏNE:
烏克蘭蘇維埃社會主義共和國:
За Українську Советську Соціалістическу Республіку:
POR LA REPÚBLICA SOCIALISTA SOVIÉTICA UCRAÏNANA:

Ім. Мануїльський
Іван Семін
Олександр Гладкий

■ Підписи членів української делегації в Статуті ООН

У документі було залишене місце для підпису Польщі, поставленого **15 жовтня 1945 р.** Завдяки цьому й Польща увійшла до складу перших членів ООН.

24 жовтня 1945 р., після ратифікації Статуту ООН Радянським Союзом, Англією, Францією, Китаєм і США, а також більшістю країн-учасників конференції в Сан-Франциско, документ набув чинності. Відтоді саме цього дня у світі щороку відзначається День Об'єднаних Націй. Першим генеральним секретарем ООН став **Трюгве Хальвдан Лі**, один з лідерів Норвезької робітничої партії. Його було офіційно введено на посаду 2 лютого 1946 р.

Із січня 2017 р. ООН очолює португальський політичний діяч **Антоніу Гутерреш**.

ООН має власну емблему й прапор, головний офіс розташований у Нью-Йорку, а додаткові – у Відні, Женеві та Найробі. Нині до складу організації входять 193 країни. Останніми до ООН вступили Східний Тимор, Швейцарія (2002 р.), Чорногорія (2006 р.) та Південний Судан (2011 р.). Офіційними мовами є англійська, російська, китайська, французька, іспанська й арабська.

МЕТА ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ООН:

- підтримання миру й безпеки у світі;
- запобігання актам агресії;
- втручання у внутрішні справи країн виключно з метою підтримання миру;
- вирішення міжнародних конфліктів мирними засобами;
- розвиток дружніх стосунків та культурного співробітництва між народами;
- формування поваги до прав та основних свобод людини.

2 Структура ООН. Статут ООН зобов'язував вирішувати всі суперечки мирним способом, дотримуватися міжнародних договорів і зобов'язань. Основне призначення ООН, згідно зі Статутом, забезпечення загального миру.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

На форзацах книжки (сторінках, що скріплюють блок з палітуркою) ви зможете ознайомитися із схемами структури ООН.

ГОЛОВНІ ОРГАНИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ:

1. Генеральна Асамблея

Генеральна Асамблея складається з представників майже всіх націй світу. З цієї трибуни держави можуть публічно висловити свої тривоги та застереження. Кожна

країна-член ООН має лише один голос, незалежно від її розмірів та рівня економічного розвитку. Генеральна Асамблея збирається у Нью-Йорку. Кожна країна репрезентована дипломатом високого рангу, але, час від часу, міністри закордонних справ або навіть глави держав також присутні на засіданнях Генеральної Асамблеї. Ці засідання відбуваються зазвичай із вересня до середини грудня, а надзвичайні сесії – за потреби. Генеральна Асамблея є форумом, на якому країни-члени можуть обговорювати будь-які питання глобального значення. Вона виступає за співробітництво між націями в соціальних та економічних питаннях і закликає країни дотримуватися прав кожної окремої людини. Генеральна Асамблея має спеціальні комітети з питань роззброєння й фінансів, гуманітарних, соціальних та економічних проблем. Обговорення, що ведуться на сесіях Генеральної Асамблеї, знаходять відображення в підписаних угодах і в створенні нових міжнародних законів. Ці угоди або прийняті резолюції є рекомендаційними, відтак не мають сили законів.

2. Міжнародний суд

Суд складається з 15 суддів, вибраних Генеральною Асамблеєю. Судді вибираються за рівнем кваліфікації, а не за національною ознакою. Проте не може бути вибрано двоє суддів з однієї країни. Штаб-квартирою суду є Гаага (Нідерланди). Країни-члени можуть передавати на розгляд Міжнародного суду такі справи, як прикордонні суперечки, право на рибальство, право на корисні копалини та інші спірні питання, які згадуються Статутом. Генеральна Асамблея або Рада Безпеки можуть консультуватися з судом із будь-якого питання.

3. Рада Безпеки

Головним обов'язком Ради Безпеки є підтримка міжнародного миру. Вона проводить свої засідання в Нью-Йорку, коли в цьому виникає потреба. Рада складається з 15 членів, п'ять із яких є постійними: Китай (з 1971 р., до цього часу його представляв Тайвань), Франція, Російська Федерація, Велика Британія та Сполучені Штати Америки. Інші 10 членів вибираються Генеральною Асамблеєю за географічною ознакою терміном на два роки, п'ять із них переобираються щороку. За Статутом Організації Об'єднаних Націй усі її члени повинні погоджуватися з рішеннями, ухваленими Радою Безпеки.

У той час як інші органи ООН, такі як Генеральна Асамблея, можуть надавати тільки рекомендації урядам, Рада Безпеки має повноваження ухвалювати рішення, які зобов'язують країни-члени виконувати їх. Проте кожен із п'яти постійних членів може накласти вето на будь-яке рішення, навіть якщо інші чотири схвалюють його.

ФАКТ

Починаючи з 1946 р. постійні члени Ради Безпеки користувалися правом вето близько 250 разів (найбільше – Радянський Союз і США, найменшу кількість вето наклали Китай). 41 раз із них це стосувалося прийняття нових членів ООН і майже стільки само – блокування призначення Генерального секретаря.

4. Економічна та соціальна рада (ЕКОСОП)

ЕКОСОП, як її часто називають, має справу з багатьма питаннями. Рада складається з 54 членів, що обираються на три роки. Щороку обирається 18 нових членів. Голосування відбувається простою більшістю. Рада проводить щороку місячні сесії. Вона обговорює і вивчає питання та надає рекомендації Генеральній Асамблеї щодо економічного розвитку, екологічних питань, прав людини та інших економічних проблем. Рада також координує роботу комісій та спеціалізованих організацій, таких як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародна організація пра-

ці (МОП), Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО), Організація ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО).

5. Секретаріат

Секретаріат – це «громадянська служба» ООН. Він має міжнародний штат кількістю 15 000 осіб, які працюють у різних комісіях та організаціях. Штаб-квартира Секретаріату знаходиться в Нью-Йорку. Інші центри ООН розташовані в Женеві та Відні. Головою Секретаріату є Генеральний секретар.

3 **Спеціалізовані організації ООН.** ООН має досить розгалужену структуру різноманітних спеціалізованих міжнародних інституцій, головне призначення яких – сприяти взаємодопомозі та налагодженню співробітництва всіх країн світу. Фінанси ООН створюються за рахунок відрахувань з ВВП країн-членів. Що більший валовий національний продукт, то більші відрахування на рахунок ООН.

Найстаршою спеціалізованою організацією при ООН є **МОП** – Міжнародна організація праці (штаб-квартира – Женева), яка діє починаючи з **1919 р.** в межах організаційної системи Ліги Націй.

Завданнями МОП є:

- ▶ *сприяння покращанню умов праці і соціального забезпечення населення світу;*
- ▶ *ухвалення рекомендацій щодо вдосконалення правових норм;*
- ▶ *подання членам ООН конвенцій для ратифікації.*

У **1945 р.**, одночасно з Міжнародним валютним фондом, було засновано **Міжнародний банк реконструкції і розвитку** (МБРР, головний офіс – у Вашингтоні), покликаний надавати допомогу в розвитку і реконструкції країн із середнім і низьким доходом, стимулювати отримання ними приватних інвестицій. Кількість голосів країн тут не однакова – вона визначається розміром їхнього внеску, з причини цього напрями діяльності МБРР (а відповідно, й країни, на підтримку яких надається фінансування) визначаються США, Канадою, ФРН, Францією, Італією, Японією та Великою Британією.

Вирішенню питань використання атомної енергії в мирних цілях присвячена діяльність Міжнародного агентства з атомної енергії (**МАГАТЕ**, рік заснування – **1957**) із штаб-квартирою у Відні.

МАГАТЕ займається:

- ▶ *обміном і поширенням інформації, пов'язаної з розвитком атомної енергетики;*
- ▶ *пошуком нових шляхів застосування атомної енергії;*
- ▶ *розробкою норм і обмежень для різного виду робіт у галузі атомної енергетики;*
- ▶ *наданням допомоги країнам, які не мають власних спеціалістів та центрів ядерних досліджень.*

Важко переоцінити значення існування при ООН такої впливової організації, як **ЮНЕСКО** (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (заснована 44 державами у 1946 р., із штаб-квартирою в Парижі). Рішення, які раніше приймалися більшістю голосів, останнім часом приймаються шляхом консенсусу. Станом на кінець 2018 р. до складу ЮНЕСКО входили 195 держав-членів (у тому числі – з 1954 р. – Україна) та 11 асоційованих членів. Проте ряд країн, з політичних причин, відмовляються сплачувати членські внески. США та Ізраїль беруть участь у роботі ЮНЕСКО як спостерігачі.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ЮНЕСКО:

- ініціювання та координація міжнародного співробітництва в галузі освіти, науки й культури;
- розвиток освіти у країнах Третього світу, подолання неписьменності;
- надання технічної допомоги при пошуку і використанні природних ресурсів;
- захист навколишнього середовища та збереження об'єктів культурної спадщини людства.

У грудні **1946 р.** рішенням Генеральної Асамблеї ООН було створено **ЮНІСЕФ** (Міжнародний надзвичайний дитячий фонд), покликаний захищати здоров'я й права дітей та їхніх матерів, надавати допомогу найбільш знедоленим дітям та їхнім родинам, що опинились у кризових ситуаціях. У 1965 р. ЮНІСЕФ було удостоєно Нобелівської премії миру. З 1997 р. представництво фонду працює у Києві, сприяючи проведенню заходів уряду у створенні програм з охорони здоров'я, харчування, освіти та захисту дітей, також здійснюючи низку інших, власних програм.

Перейшовши за цим кодом або посиланням <https://www.unicef.org/ukraine/ukr/overview.html>, ви зможете ознайомитися із сайтом українського представництва ЮНІСЕФ, програмами і напрямками щодо його діяльності.

Виходячи із засади про пріоритетну цінність людського життя, улітку 1946 року на Міжнародній конференції з охорони здоров'я було прийнято рішення про створення **ВООЗ** (Всесвітньої організації охорони здоров'я). Датою заснування цієї організації вважається день ратифікації її статуту – **7 квітня 1948 р.** У календарі міжнародних свят цей день відзначається як Всесвітній день здоров'я.

Відповідно до статуту, діяльність ВООЗ присвячена:

- ▶ *питанням зміцнення й удосконалення національних служб охорони здоров'я;*
- ▶ *попередженню неінфекційних та інфекційних захворювань і боротьбі з ними;*
- ▶ *охороні здоров'я та екології;*
- ▶ *збереженню здоров'я матері та дитини;*
- ▶ *підготовці медичних кадрів, здійсненню медичних досліджень;*
- ▶ *збиранню й аналізу медичної статистики.*

4 **Права людини.** Статут ООН проголошував рівноправність, повагу до прав і основних свобод людини. Згодом цей розділ було доповнено ухваленою в **грудні 1948 р.** Генеральною Асамблеєю ООН **Загальною декларацією прав людини**. Декларація приймалася з метою спонукати держави світу ставитись до людей на своїх територіях відповідно до проголошених у ній норм. Досить швидко зміст декларації почав закладатися в основу трьох основних груп міжнародних та регіональних документів:

- ▶ *актів, присвячених захисту базових прав і свобод людини;*
- ▶ *актів, присвячених захисту прав окремих категорій населення;*

■ **Головний офіс Юнеско.**

► *актів, що захищають права людини при настанні надзвичайних обставин (війна, гуманітарна катастрофа, масові заворушення тощо).*

Перейшовши за цим кодом або посиланням http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015, ви зможете ознайомитися із повним змістом Загальної декларації прав людини. Проаналізуйте цей документ. Висловіть свої судження з його приводу.

Враховуючи, що резолюції ООН мають виключно рекомендаційний характер, у грудні 1966 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла **Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права** та **Міжнародний пакт про громадянські й політичні права**, а також декілька протоколів до них. Ці пакти стали першими міжнародно-правовими документами, які встановлювали юридичні зобов'язання держав (що ратифікували пакти) з дотримання прав і свобод людини. На сьогодні учасниками цих пактів є переважна більшість країн світу.

Міжнародний пакт про громадянські й політичні права набув чинності в березні 1976 р. Держави, що ратифікували його, зобов'язалися забезпечити:

- *право на життя, свободу і особисту недоторканність;*
- *право на свободу думки і совісті, на мирні зібрання і на створення організацій;*
- *заборону рабства, катувань, право не перебувати в рабстві;*
- *право на правовий захист та справедливий суд;*
- *право на недоторканність житла, листування тощо.*

Контроль над виконанням цих вимог здійснює спеціальний Комітет з прав людини.

Дотримання положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права здійснюється Комітетом експертів, що діє при Економічній і соціальній раді ООН. Пактом проголошено забезпечення всім, без винятку:

- *права на працю, на справедливі й сприятливі умови праці;*
- *права на створення профспілок;*
- *права на соціальне забезпечення та освіту;*
- *права на достатній життєвий рівень;*
- *права жінок і дітей на особливий захист.*

5 Значення й місце ООН у сучасному світі. За роки свого існування ООН відіграла велику роль у залагоджуванні міжнародних конфліктів, подоланні неписьменності у світі, сприянні економічному розвитку країн Третього світу, збереженні культурної спадщини людства. З 1948 р.

відбулося понад сімдесят миротворчих операцій, ініційованих цією організацією. У 1956 р. створено надзвичайні збройні сили ООН (спочатку – у складі 10 держав). Тоді ж уперше були використані блакитні берети й каски, що стали символами миротворців. Загалом, до миротворчих акцій залучалося понад мільйон військових, поліцейських та цивільних осіб, у тому числі й з України. Близько 3,5 тис. миротворців загинули.

Одним з інструментів впливу ООН є застосування міжнародних санкцій. До 1990 р. це відбувалося лише двічі (у 1966 р. проти

■ **Миротворці ООН з Монголії.**

Дізнайтеся з додаткових джерел, у яких операціях нині беруть участь миротворці ООН.

Родезії (нині – Зімбабве) й у 1977 р. – проти Південно-Африканської Республіки). Проте починаючи з 1991 р. під санкції потрапляло аж 23 країни, практично всі – з ініціативи США. Нині міжнародні санкції поширюються на 14 країн, а також на терористичні організації «Аль-Каїда» та «Талібан».

Проте, так само, як і її попередниця Ліга Націй, ООН з об'єктивних причин так і не зуміла стати справжньою «сім'єю народів», об'єднаних прагненням збереження миру. Закладений у її Статуті пріоритет інтересів великих держав, виникнення **ТНК** (транснаціональних корпорацій), економічна і політична залежність від них країн Європи і Третього світу негативно позначаються на наслідках діяльності структур ООН.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Транснаціональна корпорація – об'єднання підприємств, що мають бізнес-інтереси та розміщують капітал одразу в багатьох країнах світу. Найбільша кількість таких корпорацій розміщується у США. Зокрема, Apple, Exxon Mobile, Microsoft, IBM. Решта корпорацій походять з Китаю, Японії, Індії, Великої Британії, Росії, Бразилії, Франції та Італії.

Відтак, і після 24 жовтня 1945 р. війни не стали рідкістю. Інструменти ООН виявилися недостатніми, щоб запобігти корейській, в'єтнамській, афганській та багатьом іншим локальним війнам, а від виникнення глобальної на сьогодні стримує лише наявність ядерної зброї.

Так само з політичних чи економічних міркувань кошти МБРР досить часто потрапляють до рук корумпованих, авторитарних урядів і розкрадаються ними. Відомі випадки, коли під прикриттям «блакитних касок» миротворців ООН здійснювалося повалення і навіть фізичне знищення керівників законно обраної влади.

■ **Перший прем'єр-міністр Демократичної Республіки Конго Патріс Лумумба.**

Безпосереднє відношення до трагічної загибелі поета та відомого конголезького політичного діяча Патріса Лумумби, що став символом боротьби африканських народів за незалежність, першого прем'єр-міністра Демократичної Республіки Конго (1960 р.) мав миротворчий бельгійський контингент ООН. Дізнайтеся з додаткових джерел подробиці цієї історії.

Із втіленням наприкінці ХХ ст. у життя ідеї «гуманітарних інтервенцій» – політики активного втручання у справи країн, де, на думку політичного керівництва великих держав, виникає загроза знищення людей чи небезпека гуманітарної катастрофи, – значення ООН почало слабшати.

Без санкції ООН або Ради Безпеки США із союзниками по НАТО в 1995 і 1999 рр. завдавали ударів по Югославії, а пізніше – по Іраку й Афганістану, виникли вогнища напруги на Близькому Сході, у Південній Азії, у Європі, розкручується небезпечна спіраль багатостороннього конфлікту в Сирії. Усе це засвідчує, що міжнародні механізми запобігання збройним конфліктам потребують істотного вдосконалення.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Деякі з нас – до їхнього числа належав і я – сподівались, що те історичне і символічне рукостискання, яким обмінялися росіяни й американці (...) на Ельбі, матиме історичні наслідки... У нас з'явився б шанс зберегти єдність, створити спільний уряд і відпала б необхідність у швидкій ремілітаризації. (...).

Надії, що покладалися на ООН, не виправдалися. І не тому, що задум її виявився не правильним... Але... виник такий порядок, з яким недовго мирилася красива ідея плідного, вільного від агресій співробітництва Об'єднаних Націй. (Колишній канцлер Німеччини, лауреат Нобелівської премії В. Брандт).

Прокоментуйте слова відомого політика. Чи погоджуєтесь ви з ним? Чому? Свою точку зору аргументуйте.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО ДАТИ

25 квітня – 26 червня 1945 р. – конференція в Сан-Франциско
грудень 1966 р. – прийняття Міжнародних пактів про економічні, соціальні, культурні, громадянські й політичні права

НАБУВАЄМО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Хронологічну. Зробіть хронологічний ланцюжок з дат заснування спеціалізованих органів ООН.

Просторову. Покажіть на карті країни – донори МБРР.

Інформаційну. 1. Використавши текст підручника й додаткові джерела, визначте місце і роль України в системі ООН. 2. З додаткових джерел дізнайтеся, чому Тайвань був членом Ради Безпеки ООН замість Китаю до 1971 р.

Логічну. 1. З якою метою було створено ООН? 2. Які інструменти має ООН для впливу на окремі країни та для розв'язання міжнародних конфліктів? 3. Які функції виконують спеціалізовані органи ООН? 4. Які права людини, зафіксовані в «Загальній декларації прав людини», вважаються невід'ємними й обов'язковими для дотримання?

Аксіологічну. Висловіть свою думку щодо висловлювання В. Брандта.

Мовленнєву. Обговоріть у групах, як вплинуло на становище у світі створення ООН. Свою точку зору аргументуйте.

§3 «Радянізація» Східної Європи

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

З курсу 10-го класу пригадайте, що означає термін «санітарний кордон». Ким і проти кого він застосовувався?

1 Передумови і особливості «радянської». Як ви вже знаєте, на Ялтинській та Потсдамській конференціях було домовлено про умовний поділ Європи на східну (СРСР) і західну (Велика Британія й США) сфери впливу. Іншими словами, кожна з сторін планувала встановити на цих територіях прийнятні для неї режими влади – про- чи антикомуністичні. Так, власне, воно і сталося – в країнах, де перебували американські або британські війська, відбувалася демократизація за західним зразком, у країнах, що контролювали радянські війська, правлячою силою ставали соціалісти та комуністи.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Деякі дослідники кваліфікують ці події як окупацію. Проте для використання такого терміна неодмінна наявність стану війни між окупантами і окупованою державою та прийняття окупантами на себе функцій управління, а не встановлення прийнятної для себе, легітимізованої виборами адміністрації.

Різниця полягала лише в тому, що у другому випадку йшлося також про зміну системи власності (націоналізацію промисловості та аграрного сектору), яка зачіпала інтереси не тільки місцевих великих власників, але й західних союзників, що мали активи в цих країнах. Саме тому на Потсдамській конференції США і Велика

Британія піднімали питання реорганізації на свою користь складів урядів Польщі, Болгарії та Румунії, а також подальшої долі нафтової промисловості останньої.

Усе це створювало небезпеку виникнення громадянських воєн, що змушувало здійснювати «радянізацію» обережно. У більшості випадків вона відбувалася за єдиним зразком:

- ▶ створення коаліції з участю всіх без винятку антифашистських сил;
- ▶ поступове відсторонення від влади або усунення представників соціал-демократичних та будь-яких інших опозиційних партій;
- ▶ поглинання комуністами та соціалістами близьких за програмою лівих партій або об'єднання із ними.

Комуністи завойовували симпатії населення, проводячи важливі економічні перетворення: націоналізацію банків і великих підприємств, ліквідацію поміщицького землеволодіння. У державну власність переходило майно фашистів і їх поплічників. Розширювалися можливості для здобуття освіти і користування культурними цінностями. Також ініціатори соціалістичних змін мали необмежені можливості для ведення агітації.

Природно, що за таких умов опозиціонери новому курсу опинялися перед вибором: підтримати напрям реформ чи втратити позиції, стаючи на шлях конфронтації. А будь-яка підпільна та підривна діяльність, тим більше спроби організувати збройний опір або переворот були наперед приречені на невдачу. Люди втомилися вже від війни і прагнули спокою. Неодноразово оголошувані у перші повоєнні роки амністії у поєднанні з жорсткими військово-репресивними контрдіями сприяли різкому скороченню кількості учасників активної опозиції.

З метою об'єднання своїх зусиль, розрізнені спочатку партії комуністичного і соціал-демократичного спрямування (а часом й недавні опозиційні) утворювали коаліції, народні фронти, зливалися з іншими. Отже, влада поступово ставала централізованою і зосереджувалася в одних руках. У цілому не викликає сумнівів, що орієнтація на побудову «народної демократії» у східноєвропейських країнах позитивно сприймалася на той час переважною частиною населення. Лідерами країн ставали, як правило, колишні діячі Комінтерну.

■ Члени секретаріату VII конгресу Комінтерну (1935 р.). Зліва направо: К. Готвальд, Г. Димитров, О. Куусінен, В. Пік.

Троє з цих діячів після Другої світової війни очоляють, відповідно, Чехословаччину (ЧССР), Болгарію (БНР) і Німецьку Демократичну Республіку (НДР).

Новоутворені східноєвропейські соціалістичні країни – або, як їх почали називати, – **країни соціалістичного табору** (за винятком Югославії та Албанії) – повністю залежали від сталінського диктату, що обмежував можливості вибору власних, пристосованих до місцевих реалій, форм і пріоритетів суспільства. Відповідно, і діячі, підтримувані Й. Сталіним, виявляли схильність до застосування аналогічних йому диктаторсько-репресивних методів у внутрішньопартійному житті і догматичних, поспішних, непродуманих дій у розробці програм індустріалізації або здійсненні реформ на селі. Особливо постраждали у цьому відношенні Угорщина і Польща, де помірковані громадські, державні та партійні діячі, що не боялися відстоювати свою точку зору, стали жертвами репресій. Серед інших до в'язниць, зокрема, потрапили майбутні керівники обох цих країн **Янош Кадар** і **Владислав Гомулка**. Деякі з

компартійних керівників за сталінським прикладом також побудували собі культ вождів.

У 1947 р. з метою більш тісної координації дій компартій і їхніх прихильників та здійснення пропаганди комуністичних ідей і радянської політики у Європі було утворено **Комінформ** – Інформаційне бюро комуністичних і робітничих партій – у складі СРСР, Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії, Чехословаччини, Югославії, Франції та Італії. Проте невдовзі – уже через рік – з нього було виключено Югославію, яка не підкорялася сталінському диктату. Стосунки між СРСР і цією країною надовго зіпсувались.

У 1956 р. Комінформ було ліквідовано.

ДОКУМЕНТ

19 квітня Готвальд (лідер Чехословаччини. – Авт.) попросив мене (...) зайти до нього. Готвальд звернувся до мене з питанням – чи знаю я про телеграму Ракоші (лідеру Угорщини) (...) з приводу вантажних автомобілів, відправлених чехами Югославії і затриманих угорцями (...). Він декілька разів намагався пояснити, що вантажні автомобілі, на його думку, не є військовими матеріалами (...) й що він не бачить нічого поганого /у цьому/. Я відповів, що тітовцям не слід допомагати, оскільки вони поводяться гидко по відношенню до СРСР і країн народної демократії. (З інформаційної записки голови зовнішньополітичної комісії ЦК ВКП(б) В. Григор'яна 15 травня 1949 р.).

2 *Суспільно-політичне життя у Польщі в перші повоєнні роки.* Територію Польщі було визволено від нацистських окупантів військами радянської армії у 1944 р. **28 червня 1945 р.** відповідно до рішень Ялтинської конференції **Тимчасовий уряд** Польщі було перетворено на **Тимчасовий уряд національного єднання**, до складу якого увійшли **Ст. Миколайчик** та кілька інших представників лондонського уряду. Новий уряд визнали СРСР, США та Велика Британія. Від осені того ж року розпочалася підготовка виборів до парламенту. Враховуючи напружену ситуацію в суспільстві, керівництво Польської робітничої партії запропонувало створити єдиний виборчий блок із участю всіх легально діючих на цей час партій, мандати між якими поділити згідно з домовленістю. Квота, виділена пролондонській селянській партії (ПСП), очолюваній Ст. Миколайчиком, становила 20 %, але він на це не погодився, наполягаючи додати принаймні ще 5 %. Унаслідок цього кроку Польська селянська партія залишилася сам на сам з **Демократичним блоком** із чотирьох партій соціалістичної орієнтації, згодом підтриманих ще двома.

Першою пробою сил став референдум щодо змін у державному устрої, який відбувся **30 червня 1946 р.** Пропоновані перетворення, у тому числі ліквідацію сенату і націоналізацію основних галузей господарства, схвалило від 68,2 до 91,4 % громадян, що взяли участь у голосуванні. Цю тенденцію підтвердили і вибори до сейму **19 січня 1947 р.** Демократичний блок здобув 80,1 % голосів, ПСП – 10,3 %. Невдовзі після цього ПСП розкололася, а її лідер Миколайчик у другій половині жовтня втік до Лондона. Президентом Польської Республіки і головою Державної ради було обрано **Болеслава Берута**, одного з найбільш послідовних провідників сталінізму в Польщі.

У грудні 1948 р. з партій, що входили до Демократичного блоку, було утворено єдину **Польську об'єднану робітничу партію** (ПОРП).

3 *Чехословаччина в 1945–1950-х рр.* Територію Чехословаччини було звільнено від нацистських окупантів радянськими військами в 1945 р. Невдовзі до країни повернувся з еміграції і знову приступив до своїх обов'язків колишній президент

Е. Бенеш. У 1946 р. було сформовано коаліційний уряд за участю представників усіх існуючих великих партій. Прем'єр-міністром у ньому став перший секретар Комуністичної партії **Клемент Готвальд**. У лютому 1948 р. виникла гостра урядова криза, формальним приводом до якої було звільнення із міністерства внутрішніх справ кількох старших офіцерів-некомуністів. Керівництво міністерства відмовилося надати пояснення, і тоді міністри від націонал-соціалістичної, народної і демократичної партій подали у відставку, сподіваючись таким шляхом добитися розпуску уряду, де комуністів було всього восьмеро. Проте цю акцію не підтримали представники соціал-демократичної партії, а також два безпартійних міністри, а отже, більшість членів уряду (14 з 26) залишались на посадах.

Масові мітинги і страйк на підтримку комуністів спричинили зміну керівництва в «бунтівних» партіях і повернення до союзу із КПЧ. Почалося формування народної міліції. Е. Бенеш через кілька місяців подав у відставку, й **14 червня 1948 р.** президентом республіки було обрано К. Готвальда. Новий уряд очолив комуніст **А. Запотоцький**.

В економічній площині Чехословаччина в 1950-х рр. розвивалася досить успішно. Дався взнаки значний промисловий потенціал, що його держава мала ще з довоєнних часів, висока кваліфікація чеських робітників, досить значна допомога СРСР. Економічні успіхи (національний прибуток 1960 р. виріс проти 1948 р. удвічі) дозволили комуністам констатувати, що в Чехословаччині побудовано основи соціалізму.

5 *Встановлення комуністичної влади в Угорщині.* Оскільки Угорщина в період Другої світової війни була союзницею Німеччини, у вересні 1944 р. на територію Угорщини, переслідуючи гітлерівські війська, вступила Радянська армія.

2 грудня 1944 р. у м. Сегед було створено Угорський національний фронт незалежності (**УНФН**). До нього входили представники Угорської комуністичної партії (УКП), соціал-демократів та інших партій, серед яких була і Партія дрібних сільських господарів (ПДСГ). Політрада УНФН призначила прем'єр-міністром коаліційного уряду генерала **Б. Міклоша**.

20 січня 1945 р. уряд Б. Міклоша підписав угоду про перемир'я з СРСР, США, Великою Британією, оголосивши війну Німеччині, а 4 квітня радянська армія завершила визволення Угорщини. Таким чином, влада УНФН і його уряду поширилася на всю країну.

На виборах до Національних зборів **4 листопада 1945 р.** беззастережну перемогу здобула ПДСГ (57 % голосів), коаліція УКП і соціал-демократів отримала лише 34 %. Уряд лідера ПДСГ **Ференца Надя** захищав приватну власність і обстоював існуючу політичну систему. Проте вже через кілька років склад уряду і парламенту змінився на користь прихильників лівих сил. Після об'єднання комуністів і соціал-демократів було створено нову Угорську партію трудящих (УПТ), яка стала правлячою партією.

■ *Марш загонів народної міліції.*

■ *«Найкращий учень Сталіна» М. Ракоші.*

18 серпня 1949 р. було ухвалено нову конституцію Угорщини. Відтоді офіційно країну називали **Угорською Народною Республікою (УНР)**.

Генеральний секретар УПТ **М. Ракоші**, багаторічний політв'язень, – був прихильником авторитарно-репресивних методів управління. Він став справжнім диктатором для угорців. У процесі боротьби з опонентами з його ініціативи було засуджено і навіть розстріляно деяких керівних діячів партійного і державного апарату.

6 Ліквідація монархії та встановлення комуністичного режиму в Румунії. Румунія, як і Угорщина, також була союзницею Німеччини під час Другої світової війни.

23 серпня 1944 р. у країні розпочалось антифашистське повстання. Того ж дня король **Міхай I**, попередньо домовившись із діючими нелегально антифашистськими партіями, заарештував главу фашистського уряду маршала Антонеску і сформував антифашистський коаліційний уряд, який оголосив війну Німеччині.

■ Король Міхай I і П. Гроза.

Зусилля лівих сил були спрямовані на повалення монархії. Король Міхай I, опинившись в ізоляції, на вимогу комуністів був змушений 30 грудня 1947 р. зректися престолу. Країну було проголошено **Румунською Народною Республікою**.

У лютому 1948 р. партія соціал-демократів об'єдналася з комуністами. Створена на основі цього Румунська робітничка партія (РРП) стояла на засадах марксизму-ленінізму. Її лідером був **Г. Георгіу-Деж**.

РРП очолила широке політичне об'єднання – Фронт народної демократії (**ФНД**), що став правлячою силою країни.

7 Болгарія в перші повоєнні роки. Будучи союзницею Німеччини, у війні проти Радянського Союзу Болгарія участі не брала. У боротьбі проти гітлеризму і монархо-фашистської диктатури сформувався союз антифашистських і патріотичних сил – Вітчизняний фронт (ВФ). Провідні позиції у ВФ прагнула захопити компартія, яка спиралася на зростаючий партизанський рух. **6 вересня 1944 р.** партизани розгорнули бойові дії, їхні загони рушили на столицю. В ніч проти 9 вересня було завдано удару по основних урядових установах у Софії. О 6-й годині ранку народ Болгарії почув по радіо звістку про те, що народне повстання перемогло і сформовано уряд Вітчизняного фронту на чолі з лідером угруповання «Ланка» **Кимом Георгієвим**. У новому уряді переважали комуністи.

Перемозі народного повстання сприяв вступ на територію Болгарії Радянської армії **8 вересня 1944 р.** Новий уряд спирався на присутність радянських військ у країні. Підписавши наприкінці жовтня 1944 р. перемир'я з країнами антигітлерівської коаліції, Болгарія вступила у війну проти Німеччини.

Вирішальні для комуністів події сталися восени 1945 р. **4 листопада 1945 р.** з багаторічної еміграції до країни повернувся **Георгій Димитров**, останній генеральний секретар розпущеного 1943 р. Комінтерну, голова ЦК Болгарської робітничої партії (комуністів) – БРП(к). 18 листопада відбулися вибори до Великих народних зборів – парламенту Болгарії. Партії, що входили до Вітчизняного фронту, висунули спільних кандидатів і здобули перемогу. Опозиційні партії ці вибори бойкотували.

Захід відреагував невизнанням результатів виборів. Однак **8 вересня 1946 р.** в Болгарії відбувся референдум про подальшу форму державної влади. 93 % учасників проголосували за ліквідацію монархії, 15 вересня Болгарію було проголошено Народною республікою, а її тимчасовим президентом став **Васил Коларов**. У жовтні 1946 р. було призначено нові вибори до Великих народних зборів, у яких узяли участь і представники опозиції. За кандидатів БРП(к) проголосували 50 %. Уряд очолив Г. Димитров, парламент – В. Коларов. Підписавши в лютому 1947 р. мирну угоду з Болгарією, західні країни фактично визнали нову владу.

Ухвалена у **грудні 1947 р.** конституція Болгарії закріпила прихід комуністів до влади. У серпні 1948 р. БРП(к) і БСДРП (Болгарська соціал-демократична робітничка партія) об'єдналися у Болгарську комуністичну партію (БКП).

Усередині самої БКП встановився культ її лідерів – Г. Димитрова (помер 1949 р.) і В. Червенкова, а спроби деяких болгарських комуністів, як, скажімо, секретаря ЦК БКП і голови уряду Трайчо Костова, провадити самостійну політичну лінію закінчувалися репресіями.

8 Особливий шлях Югославії. На території Югославії комуністи, очолювані **Й. Броз Тіто**, виявилися єдиною силою, яка послідовно боролася проти німецьких та італійських загарбників починаючи з липня 1941 р. З допомогою радянської армії, звільнивши спочатку частину країни та Белград, місцеві партизани надалі вже самі успішно позбувалися внутрішніх і зовнішніх ворогів. Проте невдовзі виявилось, що, на відміну від інших лідерів новоутворюваних соціалістичних країн, Тіто почав діяти непередбачувано, спровокувавши територіальний конфлікт з Австрією та Італією.

Особливе роздратування Й. Сталіна викликала не погоджена з ним ідея створення федерації соціалістичних країн Центральної й Південно-Східної Європи, з участю балканських і придунайських держав, а також Польщі, Чехословаччини і Греції, де вирувала громадянська війна. Практично одночасно в Кремлі дізналися про намір Югославії розмістити військову базу в Албанії, не прийнятій ще в ООН і не визнаній США і Великою Британією. В умовах погіршення стосунків із Заходом це могло перетворити Албанію на «гарячу точку».

Тіто запросили на розмову в Москву, але той ухилився, посилаючись на стан здоров'я, а Політбюро комуністичної партії Югославії ухвалило рішення про подальше відстоювання своєї економічної і політичної лінії. У відповідь з Югославії були відкликані радянські військові та цивільні спеціалісти, а югославське керівництво отримало звинувачення:

- ▶ в ігноруванні марксистсько-ленінської теорії;
- ▶ у проявах недружнього ставлення до СРСР як головної сили соціалізму;
- ▶ в авантюристичних діях у зовнішній і помилкових у внутрішній («збереження» куркулів) політиці.

Проте розрахунок спричинити в Югославії внутрішню кризу, наслідком якої мало стати падіння Тіто, не спрацював: переважна більшість югославських комуністів стала на бік своєї партії. Проти виступив лише кожний десятий, і кожний третій з цих десяти (більше 16 тис. осіб) був репресований і ув'язнений у концтаборах. Відтоді,

■ Карикатура на Й. Броз Тіто, який тримає в руках п'ять агресивних планів: проти СРСР, Албанії, Угорщини, Болгарії та Румунії.

в радянській пресі югославську владу називали не інакше, як «кліка Тіто», будь-яка економічна допомога країні була припинена.

Після остаточного розриву з СРСР у Югославії почали шукати свій шлях побудови соціалізму. Нові підходи до проблеми соціалістичного будівництва було спершу викладено Й. Броз Тіто **26 червня 1950 р.** на засіданні скупщини (парламенту) ФНРЮ. На його пропозицію парламент Югославії ухвалив того дня закон про передання заводів в управління робітникам, який проголошував, що підприємствами як загальнонародною власністю мають керувати через робітничі ради і комітети та управління трудові колективи. Ці заходи потягли за собою реорганізацію економічної та політичної системи країни. Законом від **29 грудня 1952 р.** було проведено велику реформу в галузі планування народного господарства: чимало функцій у цій сфері передано республіканським і місцевим органам та підприємствам, галузеві міністерства ліквідувались.

ДОКУМЕНТ

На справедливую і дружню критику помилок групи Тіто з боку братніх компартій з боку усього табору народної демократії і соціалізму, вони через болгарський друк відповідають брутальною лайкою, розпалюванням національної ворожнечі (...), широкими репресіями, арештами і вбивствами комуністів і некомуністів, які насмілилися висловити сумнів у правильності національної політики групи Тіто, у зв'язку з чим в Югославії відверто кажуть, що «група Тіто вироджується в кліку політичних вбивць». (Із статті Й. Сталіна у газеті «Правда»).

Користуючись текстом підручника, ілюстрацією і додатковими джерелами, спробуйте дати оцінку цьому конфліктові. Чи можна було його уникнути? Висловіть власну, аргументовану точку зору.

Після відмови в 1953 р. від політики колективізації сільського господарства селянські трудові кооперативи було реорганізовано в кооперативи загального типу і прив'язано до промислових підприємств. Тоді ж було видано закон, що обмежував приватну власність на землю максимальним наділом у 10–15 га на одне господарство; 1954 р. у межах цього максимуму було дозволено вільний продаж та оренду землі.

9 Створення НДР. Після капітуляції Німеччини 8 травня 1945 р. вона перестала існувати як суверенна держава і була поділена на чотири окупаційні зони союзників по антигітлерівській коаліції. Такого рішення домагалися, у першу чергу, Велика Британія і США, що прагнули позбутися потужного економічного і політичного конкурента. Але в умовах погіршення стосунків з СРСР їхня точка зору невдовзі змінилася. Тепер вони потребували більш міцної (хоч контрольованої ними) і милітаризованої Німеччини.

Усупереч Потсдамським домовленостям, **2 грудня 1946 р.** між Британією та США було підписано угоду про об'єднання їхніх зон окупації. Так виникла **Бізонія**. У лютому 1948 р. до цієї угоди приєдналася Франція, а Бізонія трансформувалася в **Тризонію**. В об'єднаній західній зоні почали швидко формуватися органи влади — економічна й виконавча ради, верховний суд, банк німець-

Територія, прапори і герби обох німецьких держав.

ких земель тощо. 23 травня 1949 р. було проголошено утворення Федеративної Республіки Німеччини.

7 жовтня 1949 р. на території радянської зони окупації в Німеччині було створено Німецьку Демократичну Республіку (**НДР**). А вже 11 жовтня тимчасовий парламент обрав президентом республіки **В. Піка**, одного із засновників комуністичної партії Німеччини. Правлячою партією стала Соціалістична об'єднана партія Німеччини, що утворилася внаслідок злиття комуністів із соціал-демократами.

Внаслідок продуманої економічної політики НДР досягла значних успіхів, зумівши обігнати значно більш розвинуту ФРН за:

- ▶ рівнем збільшення випуску промислової продукції;
- ▶ рівнем приросту промислового виробництва;
- ▶ рівнем збільшення промислового потенціалу.

Проте, водночас політика пріоритетної уваги до продукції промисловості відбивалася на рівні випуску товарів народного споживання, спричиняючи виникнення дефіциту, а також сприяла поступовому технологічному відставанню — виробничі потужності у ФРН оновлювалися швидше.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО ДАТИ

- 1946 р.** — референдуми про зміни в системі устрою в Польщі та Болгарії
- 1947 р.** — утворення Комінформу
- 7 жовтня 1949 р.** — утворення НДР
- червень 1950 р.** — початок реформування економіки Югославії

НАБУВАЄМО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Хронологічну. Зробіть хронологічний ланцюжок приходу до влади комуністичних партій в країнах Центральної та Східної Європи.

Просторову. Покажіть на карті Польщу, Чехословаччину, Угорщину, Румунію. З яких причин ці країни особливо цікавили СРСР?

Інформаційну. Зробіть порівняльну таблицю утвердження комуністів та соціалістів при владі в країнах Центральної та Східної Європи.

Логічну. 1. Якими були причини виникнення урядових криз у східноєвропейських країнах у 1945–1948 рр.? Аргументуйте. 2. Як, на вашу думку, сприймала основна частина населення східноєвропейських країн зміну режимів влади? Чим ви можете це довести? 3. Чи справедливими, на вашу думку, були закиди радянського керівництва щодо політики Югославії?

Аксіологічну. Висловіть свою думку, чим і наскільки б відрізнялася політична карта світу, якби народи Західної і Східної Європи мали можливість зробити власний вибір свого майбутнього. Аргументуйте.

Мовленнєву. У групах обговоріть питання про методи реформування економіки у країнах соціалістичного табору.

§4

Початок «холодної війни»

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Пригадайте, що таке «біполярний світ». З яких саме угруповань він складався?

1 Виступ У. Черчілля і меморандум Дж. Кеннана. 5 березня 1946 р. колишній прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчілль виступив у Вестмінстерському коледжі м. Фултон, штату Міссурі (США), в присутності президента Трумена. Від-

■ У. Черчілль проголошує початок «холодної війни».

давши належне Сполученим Штатам, що, за його словами, «перебували на вершині все-світньої могутності», та зазначивши, що в нього немає ні офіційного доручення, ні відповідного статусу для здійснення подібного роду виступів, він намалював обриси двох небезпек, що чатували на людство (війни і тиранії), після цього перейшовши до перспективи подальших стосунків з СРСР. Стверджуючи, що Радянський Союз відокремив Східну Європу (до неї виступаючи включив і Австрію) від усього світу «залізною завісою» і висловивши побоювання за подальшу долю Італії та Франції, він запропонував створити для боротьби проти СРСР і комунізму «асоціацію народів, які розмовляють англійською мовою» (малися на увазі, у першу чергу, Велика Британія, Канада й США), що володіла б ядерною зброєю й могла б розраховувати на досягнення разючої (або вирішальної) та застрашливої військової переваги над Радянським Союзом.

Перейшовши за цим кодом або посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=7ozRis0lrwQ> churchill, ви зможете переглянути фрагмент фултонівського виступу У. Черчілля.

Ця промова вважається початком великого геополітичного протистояння – так званої «холодної війни» у військовій, економічній, політичній, психологічній, культурній та ідеологічній сферах між недавніми союзниками, хоча, за всіма ознаками, на той час мова йшла про війну «гарячу»: за декілька днів до виступу Черчілля у США завершено було розробку плану ядерного бомбардування СРСР під назвою «Пінчер». Далі (усього за чотири роки) з'явилися аналогічні плани під різними назвами. Тому реально «холодним» протистояння зробилося лише після появи ядерної зброї в СРСР.

ДОКУМЕНТ

Варто відзначити, що (...) Гітлер почав (...) розв'язування війни з того, що проголосив расову теорію (...). Черчілль розпочинає справу розв'язування війни теж з расової теорії, стверджуючи, що лише нації, які розмовляють англійською мовою, є повноцінними націями, покликаніми вершити долі усього світу. (...) По суті справи, п. Черчілль і його друзі в Англії і США пред'являють ультиматум не англійським націям: визнайте наше панування добровільно й тоді все буде добре, в іншому разі неодмінно буде війна (з відповіді Й. Сталіна на фултонівську промову У. Черчілля).

❓ Прокоментуйте висловлювання обох політичних діячів. Висловіть власну точку зору.

Текст фултонівської промови був безумовно узгоджений з Г. Труменом, але незрозуміло, чому із нею виступив саме Черчілль. Адже проголошення «хрестового походу» проти комунізму було набагато вигідніше США, ніж Великій Британії, яка володіла значно меншим військово-промисловим (тим більше – економічним) потенціалом і постраждала під час Другої світової війни. А відтак, лише США були спроможні очолити (і очолили) військово-політичний союз антикомуністичних держав, отримавши на цій підставі право розміщення на їх території військових контингентів і баз, а отже, й широкі можливості для проведення вигідної для себе політики, у тому числі й у країнах-союзниках.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Для всіх, хто мав бодай яке-небудь, навіть поверхове уявлення про Росію того часу, було цілком зрозуміло, що радянські керівники не мали ані найменшого наміру поширювати свої ідеали з допомогою воєнних дій своїх збройних сил через зовнішні кордони... (Це) не відповідало ні марксистській доктрині, ні життєвій необхідності... у відновленні руйнувань, залишених тривалою і виснажливою війною, ні, наскільки було відомо, темпераменту самого російського диктатора. (Із спогадів директора групи планування держдепартаменту США при Г. Трумені Дж. Кеннана).

❓ Прокоментуйте наведений документ. Чи погоджуєтесь ви з автором? Свою думку обґрунтуйте.

Тим не менше, саме Дж. Кеннану – наприкінці Другої світової війни раднику посольства США у Москві – судилося стати одним із головних архітекторів великого геополітичного протистояння, сенс якого він об'єктивно заперечував у власних спогадах. Адже в основу концепції «холодної війни» було покладено його телеграму держдепартаменту від 22 лютого 1946 р., яка складалася з восьми тисяч слів й нині відома як «меморандум Кеннана». У цьому документі Кеннан кваліфікував СРСР як загрозу і висунув концепцію протидії розповсюдженню комунізму, шляхом стримування його всіма можливими засобами.

Перейшовши за цим кодом або посиланням, ви зможете ознайомитися із повним змістом меморандуму Кеннана.

Така теза якнайкраще відповідала інтересам американського військово-промислового комплексу. Адже на 1945 р. США досягли найвищого за свою історію рівня військової могутності. Військово-морські та військово-повітряні сили базувалися на основних напрямках світових комунікацій і в найважливіших стратегічних пунктах. США монополювали володіли атомною бомбою. Якщо до Другої світової війни зовнішньополітичний курс країни визначала політика ізоляціонізму, то із зростанням економічної та військової могутності відбулася його кардинальна переорієнтація на військову силу, прагнення посилити свій вплив на перебіг подій у всіх країнах світу. Оптимальною, під кутом зору правлячих кіл США, формою устрою міжнародних відносин був би «мир на американських засадах» – «Pax Americana».

2 «Доктрина Трумена» і «План Маршалла». Основні принципи політики «миру на американських засадах» знайшли своє відображення у промові президента Г. Трумена на засіданні обох палат конгресу **12 березня 1947 р.** Формально мова йшла про надання економічної і військової допомоги проамериканським урядам Греції (де не вщухала спровокована Великою Британією громадянська війна) і Туреччини. Але насправді питання ставилося значно ширше. Трумен оголошував США своєрідним еталоном демократії, покликаним «допомагати вільнолюбним народам убезпечувати свої вільні інститути і свою територіальну цілісність» від «прямої або опосередкованої агресії». На практиці це започатковувало посилення втручання Сполучених Штатів у внутрішні справи навіть дуже віддалених територіально від них країн, а також підтримку будь-яких дружніх до США, у тому числі й антидемократичних, режимів. Ця теорія на довгі роки стала наріжним каменем американської зовнішньої політики і дістала назву «доктрини Трумена».

■ Комплекс будівель Центрального розвідувального управління США. Сьогоднішній вигляд.

25 червня 1947 р. конгрес ухвалив закон про національну безпеку, що вперше в американській історії запроваджував посаду міністра оборони. Крім того, було створено Рад у національної безпеки (РНБ) та Центральне розвідувальне управління (ЦРУ), основним напрямком роботи якого мало стати збирання розвідувальної інформації. Проте у законі містилося положення, що дозволяло «виконувати обов'язки, пов'язані з розвідкою... за конкретними вказівками» РНБ. Саме цей пункт і створив можливість в подальшому безмежно розширити повноваження ЦРУ, надавши йому право проведення підривних операцій на території зарубіжних країн, аж до військових заходів, спрямованих на ліквідацію або послаблення існуючих там режимів.

Важливим інструментом реалізації «доктрини Трумена» стало здійснення цілого комплексу різноманітних заходів, що отримали назву «**план Маршалла**» – за прізвиськом тодішнього державного секретаря США **Джорджа Маршалла**, який 5 червня 1947 р. з трибуни Гарвардського університету офіційно озвучив наміри влади США взяти активну участь у повоєнному відродженні Європи. План було затверджено конгресом **3 квітня 1948 р.**

■ Джордж Маршалл.

Сполучені Штати запросили до участі в реалізації плану всі європейські держави. «Наша політика спрямована не проти якоїсь держави чи доктрини, а проти голоду, злиднів, відчаю та хаосу», – твердив Дж. Маршалл. Така пропозиція не могла не викликати зацікавленість. Позиція СРСР із цього приводу знайшла своє відображення в телеграмі радянським послам у Східній Європі від **22 червня 1947 р.** з побажанням, «щоб дружні союзні країни зі свого боку виявили відповідну ініціативу у забезпеченні своєї участі у розробці вказаних економічних заходів».

Наприкінці червня 1947 р. з метою обговорення деталей плану до Парижа прибув міністр іноземних справ СРСР В. Молотов. Він мав інструкції при обговоренні будь-яких конкретних пропозицій, що стосувалися американської допомоги Європі, заперечувати лише проти таких умов допомоги, «які могли б мати наслідком ущемлення суверенітету європейських країн або порушення їхньої економічної самостійності».

Проте у розпал тристоронніх зустрічей з представниками Франції і Великої Британії по лінії радянської розвідки було отримано повідомлення про закулісні домовленості англійського керівництва із заступником державного секретаря США Клейтоном у жодному разі не допускати участі СРСР у плані Маршалла і протидіяти виплатам йому раніше узгоджених репарацій. Це одразу зробило подальші переговори безперспективними.

Що стосується інших держав, то для них участь у плані Маршалла була обмежена деякими істотними попередніми умовами, зокрема:

- ▶ відмови від політики націоналізації промисловості;
- ▶ збереження свободи приватного підприємництва;
- ▶ створення пільгових умов для розвитку американського бізнесу;
- ▶ вільного доступу в країни американських товарів при односторонньому зниженні ними митних тарифів;
- ▶ виведення з урядів комуністів (тобто представників найбільших на той час політичних партій, скажімо, у Франції чи Італії).
- ▶ відмови від орієнтації економік на інтеграцію з Радянським Союзом.

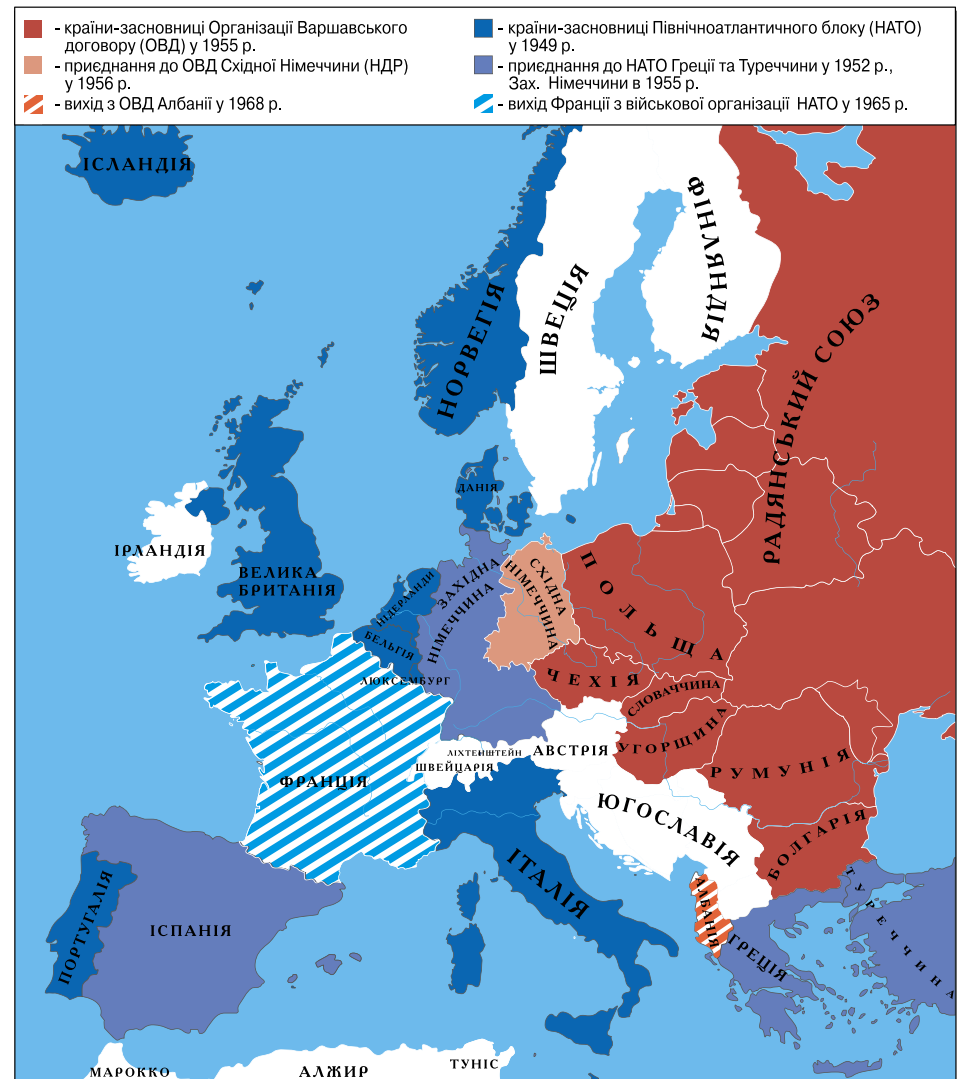
Природно, що країни Східної Європи погодитися на це не могли. Крім них, від участі в американському проекті ухилилась Фінляндія.

Згідно із планом шістнадцятьом європейським країнам (Австрії, Бельгії, Великій Британії, Західній Німеччині, Греції, Данії, Ірландії, Ісландії, Італії, Люксембургу, Ні-

дерландам, Норвегії, Португалії, Туреччині, Франції, Швеції та Швейцарії), які погодилися на участь у цьому трансатлантичному проекті (пізніше до них приєдналась й Західна Німеччина), протягом чотирьох років було надано кредити на суму близько 12,4 млрд доларів. Основна частка з цих сум припала на Велику Британію (2,8 млрд), Францію (2,5 млрд), Італію і Західну Німеччину (по 1,3 млрд) та Нідерланди (1 млрд).

Переважна більшість наданих коштів була витрачена на закупівлю саме американських товарів (запасні частини, сировину, харчі, добрива, машини, технічне обладнання) та – у межах доктрини «холодної війни» – на військово-переозброєння.

Протягом короткого часу в країнах-учасницях було взято під контроль інфляцію і відновлено довіру до національних валют, поживавлено промислове й сільськогосподарське виробництво. Починаючи з 1951 р. план Маршалла був замінений законом, що передбачав одночасне надання не тільки економічної, але й військової допомоги. Деякі ширші завдання, зокрема усунення торговельних бар'єрів та звільнення Європи від залежності, пов'язаної з отриманням допомоги, також були частково реалізовані.

■ Карта учасників військових блоків НАТО і ОВД.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Суперництво між СРСР і США створювало масу цікавих ситуацій у світі. Особливо це стосувалося «третього світу». Деякі країни, що розвивалися, вміло грали на протиріччях обох наддержав. Варто лише було якомусь африканському диктаторові проголосити себе прихильником комунізму, як він негайно починав отримувати економічну та військову допомогу з СРСР.

І навпаки, варто було якомусь полковнику або генералу захопити владу й проголосити себе борцем з комунізмом, як він починав отримувати військову й економічну допомогу від США. (О. Трояновський, постпред СРСР в ООН у 1976–1986 рр.).

Прокоментуйте цей документ. Чи відомі вам якісь історичні приклади?

4 Створення військових блоків НАТО і ОВД. У квітні 1949 р. Північноатлантичний союз (НАТО) об'єднав у одному військово-політичному блоці США, Англію, Францію, Канаду, Бельгію, Голландію, Португалію, Данію, Норвегію, Ісландію та Люксембург. У 1952 р. до нього вступили Туреччина і Греція, а трохи згодом – ФРН.

Аналогічна військова організація, складена із союзників СРСР, повстала лише у **травні 1955 р.**, коли у Варшаві було підписано Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу. Цим договором передбачалося утворення спільного командування збройних сил країн-учасниць. До складу Організації Варшавського договору (ОВД), крім СРСР, увійшли Польща, Чехословаччина, Болгарія, Угорщина, Румунія, та Албанія. НДР приєдналася до них через рік.

Поява двох потужних (і протилежних) за характером геополітичних військових блоків остаточно закріпила творення біполярного світу, ставши визначальним фактором міжнародних відносин.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО ДАТИ

5 березня 1946 р. – виступ У. Черчілля у Фултоні
12 березня 1947 р. – проголошення «доктрини Трумена»
квітень 1949 р. – створення НАТО
травень 1955 р. – створення ОВД

НАБУВАЄМО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Хронологічну. Поставте події в хронологічній послідовності: меморандум Дж. Кеннана, «план Маршалла», виступ У. Черчілля у Фултоні, створення ОВД.

Просторову. Розгляньте карту і визначте, чим відрізняється реальна карта від варіанту, запропонованого У. Черчіллем?

Інформаційну. Виступаючи у Фултоні, У. Черчіль протиставив демократичність виборів під контролем СРСР у країнах Східного блоку виборам у Греції, де вирувала громадянська війна, під контролем США і Великої Британії. Висловіть власну точку зору щодо наявності різниці між подібними виборами. Свою думку аргументуйте.

Логічну. 1. Чим пояснюється, на вашу думку, висловлена у Фултоні ідея У. Черчілля щодо створення наднаціональних збройних формувань? Кому і чому це було б вигідно? 2. У чому полягає суть «доктрини Трумена»? 3. Чому СРСР та інші країни європейського соціалістичного табору відмовилися від участі у «плані Маршалла»?

Аксіологічну. Висловіть своє ставлення до поглядів Дж. Кеннана, який став автором доктрини «стримування», а пізніше багаторазово говорив про необхідність радянсько-американського співробітництва задля збереження миру.

Громадянську. Обговоріть у групах причини виникнення «холодної війни»?

З допомогою інтерактивного завдання перевірте рівень засвоєння матеріалу розділу.

ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ТА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

§5 Зміцнення демократії на Заході після Другої світової війни: розширення прав людини. США й Канада

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Якої політики дотримувалися Сполучені Штати Америки до Другої світової війни?

США у 1945–1980 рр.

1 Зміцнення міжнародного статусу США внаслідок Другої світової війни. США зробили великий внесок у розгром нацизму й мілітаризму в роки Другої світової війни. Людські втрати країни обчислювалися 295 тис. вбитих й 800 тис. поранених, тих, що потрапили до полону та зникли безвісти.

Одночасно США, на території яких не велися воєнні дії, виявилися майже єдиною країною, чия економіка вийшла з Другої світової війни значно зміцнілою. Кількість промислової продукції США становила 2/3 кількості промислової продукції всього світу, за винятком країн комуністичного табору. Вони зосередили в себе 73 % світового золотого запасу, за 5 років війни чистий прибуток американських компаній досяг 87 млрд доларів, а середньорічні темпи зростання становили 18,7 %.

Основні суперники США або тимчасово вибули з конкурентної боротьби (Німеччина, Японія), або потрапили у фінансово-економічну залежність від США (Велика Британія, Італія, Франція). США скористалися з цієї обставини, щоб оволодіти новими ринками, збільшити експорт товарів і капіталу, створити велику «імперію долара», що поставила під свій контроль значну кількість країн і ресурсів світу.

Отож, Сполучені Штати Америки після Другої світової війни перетворилися в державу-лідера західного світу.

ПРЕЗИДЕНТИ США

Гаррі Трумен (демократ) – 1945–1953
Дуайт Ейзенхауер (республіканець) – 1953–1961
Джон Кеннеді (демократ) – 1961–1963
Л. Джонсон (демократ) – 1963–1969
Річард Ніксон (республіканець) – 1969–1974
Джеральд Форд (республіканець) – 1974–1977
Джиммі Картер (демократ) – 1977–1981

2 **Маккартизм.** На початку 1950-х рр. на політичній сцені Америки все більшої ваги почав набувати нікому не відомий досі сенатор від штату Вісконсін **Джозеф Маккарті**, що проголосив себе борцем із підливними елементами всередині Сполучених Штатів. З 1953 р. він очолював сенатську підкомісію з питань розслідування антиамериканської діяльності. За прізвищем свого ініціатора, кампанія, спрямована на придушення у країні будь-якого вільнодумства, отримала назву «**маккартизму**», або «полювання на відьом».

■ Сенатор
Дж. Маккарті.

Маккартизм виник не на порожньому місці. По суті, він був започаткований ще у 1947 р. президентським розпорядженням Г. Трумена № 9835, що передбачало здійснення федеральної програми перевірки політичної лояльності співробітників федеральних органів. Також маккартизм цілком відповідав загальному настрою тодішнього складу американського конгресу. У 1950 р. він, переважною більшістю голосів, прийняв закон **Маккарена–Вуда** про внутрішню безпеку, спрямований як проти комуністів, так і проти будь-яких інших організацій, чії програмні цілі хоча б у чомусь співпадали з комуністичними. Відтак, під законодавчу формулу «організації комуністичного фронту» потрапили сотні громадських організацій і груп, які виступали на

захист соціальних і громадських (у тому числі – конституційних) прав, за мир, проти фашизму, «холодної війни», гонки озброєнь тощо.

Зокрема, міністерство юстиції США оголосило підливними:

- ▶ Лігу американської молоді, що здійснювала збір підписів під Стокгольмською відозвою Постійного комітету прихильників миру про заборону ядерної зброї;
- ▶ Інформаційний центр боротьби за мир;
- ▶ Школи соціальних наук імені Джефферсона;
- ▶ Американський комітет захисту осіб, що народилися за кордоном;
- ▶ Ветеранів бригади Лінкольна;
- ▶ Інститут країн басейну Тихого океану тощо.

Усі вони мали зареєструватися у міністерстві юстиції як «підливні» організації. Відмова від (або несвоєчасне здійснення) реєстрації каралися 5-річним тюремним ув'язненням і штрафом у розмірі 10 тис. доларів. Багатьох членів компартії та активістів громадських організацій заарештували й судили за те, що вони обстоювали свої переконання. Урядом було побудовано шість концентраційних таборів, розрахованих на майже 30 тис. «неблагонадійних» осіб.

Переслідувань зазнавали видатні діячі науки, мистецтва, літератури і освіти. Чимало відомих американців, у тому числі уславлений кіноактор **Ч. Чаплін**, змушені були залишити країну. Натомість, лише у 1952 р. понад 200 іноземних вчених не змогли потрапити до США з причини труднощів із отриманням в'їзних віз. Влада США заборонила в'їзд у країну всесвітньо відомому художнику **П. Пікассо**. У «неблагонадійних» осіб брали відбитки пальців, багатьох із них на вимогу Федерального бюро розслідувань (ФБР) звільняли з роботи, деякого довели до самогубства. Понад 2,5 млн державних службовців пройшли перевірку на «лояльність».

Проте поступово «гоніння на відьом» почало викликати дедалі ширше невдоволення громадськості. Парламент у грудні 1954 р. засудив поведінку Маккарті. Сенатор відійшов від активної політичної діяльності й невдовзі помер від алкоголізму.

3 **Поява і концепція постіндустріального суспільства.** У 1956 р., в період перебування при владі президента **Д. Ейзенхауера**, кількість офісних працівників та працівників сфери послуг у США вперше перевищила кількість промислових робітників. Це означало, що соціальний і технологічний розвиток людства після доіндустріальної (аграрної) та індустріальної стадії входить у третю стадію – **постіндустріальну**. У 1958 р. вперше термін «постіндустріальне суспільство» використав американський дослідник **Д. Рісмен**. Існують й інші варіанти назви нового суспільства – «інформаційне суспільство», «технотронне суспільство», «наукове суспільство», «суперіндустріальна цивілізація» та «третя хвиля». Але у кожному разі йдеться про суспільство, основним інститутом якого є наука, що виробляє інформацію, тобто, прогрес якого визначається у першу чергу успіхами в галузі знань.

У постіндустріальному суспільстві:

- ▶ майнове розширення зумовлює рівень кваліфікації;
- ▶ на провідний клас перетворюються інтелектуали (консультанти, експерти, менеджери та технократи);
- ▶ основою економіки стає дрібний та середній бізнес;
- ▶ збільшується роль наукових досліджень, у тому числі, фундаментальних;
- ▶ успіху досягає той, хто володіє максимально необхідним обсягом інформації (про нові відкриття, потреби споживачів, стан економіки) і вміє приймати швидкі й правильні рішення;
- ▶ відбувається глобалізація – посилення взаємозалежності країн у культурній, економічній та політичній сферах.

У 1990-х роках виникло явище, яке отримало назву **кросмодерн** – йдеться про розрив між надзвичайною технологічною складністю продукту і вкрай низьким інтелектуальним розвитком його споживача. У світі комп'ютерів це пов'язано із переходом на операційну систему Windows, користувачі якої, на відміну від її попередниці, DOS, вже не потребують знати команди, а також володіти елементарною грамотністю – адже тепер їм доводиться спілкуватися із комп'ютером за допомогою іконок або піктограм. Відповідно, бути користувачем інтернету сьогодні не означає бути елементарно освіченою людиною, що відбивається на інтелектуальному рівні багатьох форумів та спілкування у соціальних мережах.

■ Джон Кеннеді і його дружина Жаклін стали символом Америки того періоду.

4 **«Нові рубежі» Джона Кеннеді.** У січні 1961 р. найстаршого на той час президента США Д. Ейзенхауера змінив наймолодший з обраних, Джон Кеннеді, кандидат від партії

демократів, якому на той час виповнилося лише 43 роки. Він походив з однієї з найзаможніших родин Америки, та це не заважало йому чудово розуміти проблеми інших. Уже в інаугураційній промові він попередив, що «коли (...) суспільство нездатне допомогти багатьом бідним, воно не зможе врятувати небагатьох багатих». А отже, робив він висновок, «мої друзі-американці: не питайте, що наша країна зробить для вас, – запитуйте, що ви можете зробити для країни».

ФАКТ

Джон Кеннеді під час Другої світової війни був командиром торпедного катера, відзначений за мужність. Після війни – конгресмен, а потім сенатор від штату Массачусетс. Лауреат Пулітцерівської премії за публіцистичну книгу «Портрети мужніх».

Цей своєрідний заклик до самопожертв стосувався у першу чергу великого бізнесу. Одним з найважливіших нововведень уряду були зусилля, спрямовані на забезпечення стабільності цін і зарплат, з метою уникнути інфляції. Тут заходи уряду наштовхнулися на опір. У квітні 1962 р. шість компаній-монополістів на ринку сталі, ламаючи раніше досягнуті з урядом і профспілками домовленості, оголосили про підвищення своїх цін на 6 доларів за тону, через що неодмінно подорожчав би цілий ряд промислових, будівельних і технічних товарів.

ФАКТИ

Одноразові та ідентичні дії «Юнайтед стейтс стил» та інших провідних сталевих корпорацій є нічим не виправданим і безвідповідальним викликом громадським інтересам... Американці навряд чи погодяться, так само як і я, примиритися з ситуацією, коли жменька керівників сталевих промислових, чия прагнення до особистої влади і зиску перевищує почуття відповідальності перед суспільством, можуть демонструвати таку відверту зневагу до інтересів 185 мільйонів американців... Не так давно я просив кожного американця подумати, що він може зробити для своєї країни. Я звертався, зокрема, й до виробників сталі. 24 години тому ми отримали від них відповідь (із виступу Дж. Кеннеді 11 квітня 1962 р.).

● Висловіть своє ставлення до слів президента. Як ви розумієте останню фразу виступу?

Контрудар влади був миттєвим. Міністерство оборони розпочало передавати свої замовлення компаніям, що зберегли попередні ціни, а міністерство юстиції, яке очолював молодший брат президента Роберт, порушило кримінальні справи за ознаками монопольної змови. Це подіяло. Протягом 72 годин «компанії-бунтарі» змушені були відмовитися від своїх намірів.

5 **Боротьба з расовою дискримінацією.** На початок 1960-х рр. расові проблеми все відчутніше непокоїли американське суспільство.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Негритянська дитина в Америці (...) має на 50 % менше шансів закінчити ВНЗ, ніж біла дитина, народжена у тому ж самому місці того ж дня, на одну третину менше шансів закінчити коледж (...), удвічі більше шансів стати безробітною (...), вона житиме на сім років менше і зароблятиме вдвічі менше (з телевізійного виступу Дж. Кеннеді у 1960 р.).

В країні існував потужний негритянський рух, що зародився майже 150 років назад, в період боротьби за відміну рабства. Проте, досягнувши цієї мети, більшість афроамериканців виявилася розчарованою: вони, як і раніше, працювали на тих же

плантаціях, часом у ще гірших навіть умовах, адже найманий працівник уже не був товаром. У містах і селищах на законодавчому рівні було закріплене роздільне з білими харчування, окремі церкви, школи, робота. У південній частині США лише менше ніж 10 % афроамериканців було дозволено голосувати. І все це відбувалося на фоні постійного терору таємної расистської організації Ку-клукс-клан.

Лише у 1954 р. Верховний суд США визнав сегрегацію шкіл незаконною. Негритянський протестний рух посилювався – розпочалася боротьба за десегрегацію міського транспорту. Протягом 13 місяців негритянська спільнота ходила на роботу й з роботи пішки, завдавши серйозних матеріальних збитків транспортним компаніям та примусивши їх поступитися. З 1 листопада 1961 р. написи «тільки для білих» зникли у залах очікування і туалетах.

ФАКТ

Найкращим свідченням безглуздої сегрегації були автобуси... Широкий ряд сидінь біля заднього колеса завжди призначався неграм. В залежності від того, скільки білих їхало у автобусі, часом негри могли просунути на ряд вперед. Багато разів я бачив, як негри стояли ззаду, тоді як у передній частині взагалі не було пасажирів. Траплялося і таке, що білі стояли, а задні місця лишалися вільними... Якщо білий чоловік поступався кольоровій вагітній жінці місцем, водій виганяв із автобуса їх обох. (Із спогадів американського письменника Г. Голдена «Правильний час»).

● Прокоментуйте наведений текст. Висловіть до нього своє ставлення.

Під час виборчої кампанії Дж. Кеннеді в одному з південних штатів було заарештовано пастора **Мартіна Лютера Кінга** – відомого борця за права афроамериканців, ідеолога форм ненасильницького (бойкоту, марші тощо) опору дискримінації. Дж. Кеннеді особисто зателефонував його дружині, а тим часом молодший брат Джона – Роберт домігся звільнення пастора під заставу. Як наслідок, Кеннеді здобув перемогу в усіх округах, де більшість становили афроамериканці. Проте полегшити їхнє становище не дозволяв винятково консервативний склад конгресу.

Не діставши підтримки з боку законодавців, Кеннеді вирішив скористатися юридичними процедурами. Вже у день його інаугурації чорношкірий Джеймс Мередіт написав заяву на навчання в університеті штату Міссісіпі, поріг якого від часу заснування не переступала нога негра. Отримавши відмову, Мередіт звернувся до місцевого суду, але й там його клопотання було відхилено. Нарешті, у вересні 1962 р. остаточно, здавалося б, крапку поставив Верховний суд, який визнав законність вимог афроамериканця. Проте, перешкодити реєстрації Мередіта до університету з'їхалися расисти з усього штату й із-за його меж. Судових виконавців зустріла злива каміння, металеві труби, запалювальна суміш і навіть кулі. Заворушення, внаслідок яких двоє людей загинуло, 28 було поранено і 166 дістали ушкодження, вдалося придушити лише за допомогою армії. Внаслідок цих подій популярність президента з 80 % спала до 53 %. Але прецедент було створено – Мередіт отримав можливість відвідувати університет.

■ Так у Бірмінгемі місцевий шериф Ю. Коннор цькував протестуючих негрів вівчарками.

У червні 1964 р., вже після трагічної загибелі президента Кеннеді, конгрес підтримав підготовлений ним закон про цивільні права, яким було заборонено расову дискримінацію в торгівлі, у сфері послуг та при прийманні на роботу. Проте це не вирішувало проблеми з іншими формами дискримінації. У 1967 р. М.Л. Кінг, якому у 1964 р. було присуджено Нобелівську премію миру, висунув ідею походу бідняків (незалежно від кольору їхньої шкіри) на Вашингтон, вимагати роботи і прожиткового мінімуму. Проте, за кілька тижнів до цього заходу Кінга було вбито, внаслідок чого «довге гаряче літо» 1967 р. за масштабом і силою афроамериканських повстань перевершило всі попередні: 120 міст було охоплено повстаннями. Найбільше з них сталося у липні 1967 р. в Детройті, столиці автомобільної імперії Форда.

■ М.Л. Кінг (другий справа) на балконі готелю у Мемфісі за мить до замаху

Отримайте з додаткових джерел інформацію щодо діяльності М.Л. Кінга.

На сьогоднішній день питання расової дискримінації у США вважається повністю законодавчо врегульованим. Проте періодичні заворушення на расовій основі досі залишаються звичним явищем. Поліцію дедалі частіше звинувачують у невинуватій жорстокості саме по відношенню до афроамериканців. Чорношкірі і кольорові (китайці, японці, корейці, латиноамериканці) відвідують школи, кількість білих у яких не перевищує 10 %, причому вони навчаються переважно у школах для бідних. Відтак, проблеми афроамериканців дедалі частіше постають сюжети для кіномистецтва. Зокрема, цій темі присвячений фільм «Зіткнення» (2004 р.) та перший сезон серіалу «Американська історія злочинів» (2016 р.).

■ Протестна акція у Балтіморі з приводу вбивства чорношкірого поліцейськими.

Розгляньте ілюстрацію. Про які ще протестні виступи афроамериканського населення США останніми роками ви чули?

Одночасно постала проблема расової дискримінації білого населення США. Наявність неприязного ставлення до білих у соціальних опитуваннях підтверджує майже половина респондентів. Почастішали випадки, коли білі не можуть потрапити на навчання до вишів через існування расових квот. У 2011 р. Верховним судом було задоволено позов майже півсотні білих правоохоронців з Мічигану, що з расових причин не просуваються по службі. Аналогічна історія трапилася нещодавно з пожежниками у штаті Коннектикут.

АНАЛІЗУЄМО

Обговоріть у класі, якими, на вашу думку, можуть бути шляхи вирішення наведених проблем. Чи може трапитись щось подібне в Європі? А в Україні? Чому? Аргументуйте.

6 Соціальні проекти та зовнішня політика уряду Кеннеді. У виборчій програмі Дж. Кеннеді значна увага приділялася соціальним аспектам.

ФАКТ

Нові промислові заклади і техніка нічого не важать для сімей без домівки, для студента без їжі, для фермера, позбавленого надії стати власником землі, на якій він працює (із виступу Дж. Кеннеді).

● Прокоментуйте слова американського президента.

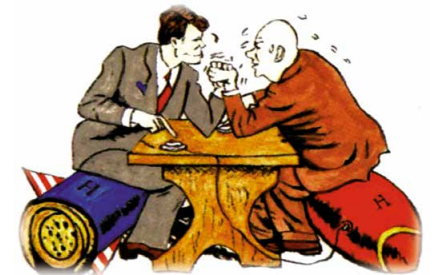
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ КЕННЕДІ

- збільшення мінімальної заробітної платні, перекваліфікація безробітних;
- програма будівництва дешевого житла;
- заборона дискримінації жінок при прийнятті на роботу;
- лікування старих людей за рахунок соціального страхування;
- розвиток середньої і вищої освіти.

На міжнародній арені уряд Кеннеді мало не одразу опинився у епіцентрі гучного скандалу. 17 квітня 1961 р., у день народження радянського лідера М. Хрущова, на узбережжі Куби було висаджено десант кубинських емігрантів, що мали повалити уряд Фіделя Кастро. Цю операцію, задуману і підготовлену спецслужбами США, схвалив попередник Кеннеді Д. Ейзенхауер. Новий президент, якого запевнили, що на Кубі із дня на день має спалахнути народне повстання, не наважився скасувати план, але заборонив втручатися у хід подій американським військовим. Проте цей наказ було проігноровано, причому кілька загиблих американців мали навіть при собі документи.

Напад на маленького сусіда США викликав хвилю обурення у світі, у тому числі – в країнах-союзниках. Тим часом, десант зазнав нищівної поразки, і Кеннеді був змушений публічно взяти провину на себе.

Історія мала продовження у жовтні 1962 р., коли американці виявили на Кубі (тобто, у безпосередній близькості до США) радянські ядерні ракети середнього радіусу дії. Вони були встановлені на прохання Фіделя Кастро. Внаслідок цього розпочалася так звана **Карибська криза**. 13 днів і ночей світ балансував на межі війни, доки Дж. Кеннеді і М. Хрущов не досягли взаємного компромісу. Радянський Союз погодився вивести з Куби ракети, а США надали гарантії безпеки Куби і зобов'язалися ліквідувати свою військову базу в Туреччині.

■ Тогочасна карикатура.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Роберт Кеннеді виглядав змученим. По його очах було видно, що він не спав кілька днів. Він сам сказав, що не був удома 6 днів і 6 ночей. «Президент знаходиться у скрутній ситуації, – сказав Роберт Кеннеді. – І він не знає, як з неї вийти... Ми хочемо просити... передати послання... Хрущову по неофіційних

каналах... Президент Кеннеді просить прийняти його пропозиції і взяти до уваги особливості американської системи. Навіть хоча президент категорично проти початку війни із Кубою, невідворотний ланцюг подій може спричинити це незалежно від його волі... Якщо ситуація триватиме довше, президент не впевнений, що військові не скинуть його й не захоплять владу» (із спогадів Микити Хрущова).

Прокоментуйте наведений текст. Висловіть своє ставлення до нього.

Невдовзі після закінчення Карибської кризи, **10 червня 1963 р.** президент виступив у Американському університеті з промовою, яка отримала неофіційну назву «промова миру». Вона готувалася ще з весни, у цілковитій таємниці — лише напередодні виступу примірники з текстом були відправлені для ознайомлення в держдепартамент і Пентагон. Вражені слухачі почули про те, що насправді в світі не існує американського вирішення кожної без винятку світової проблеми, тим більше, нав'язаного за допомогою зброї. А тому Кеннеді радив приймати світ таким, яким він є, а не таким, яким міг би бути, якби історія розвивалася іншим шляхом. У першу чергу він закликав співвітчизників переглянути ставлення до миру.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Надто багато з нас вважають мир неможливим. Надто багато вважають його нереальним. Але це є небезпечна, поразенська віра. Вона веде до висновку... що людство приречене... Ми не повинні погоджуватися з такою точкою зору. Кожна з проблем людської долі може бути вирішена людиною... Немає одного, простого ключа до... миру — немає великої або чарівної формули, від однієї чи двох великих держав. Справжній мир має бути продуктом багатьох націй, сумою багатьох дій... Цей мир не вирішить всіх конфліктів інтересів і суперечок, так само як у сім'ях і всередині націй. Для миру в світі не є необхідним, аби сусіди любили один одного — потрібно лише, щоб вони були взаємно терпимими... Історія учить нас, що ворожість між націями, так само як між людьми, не триває вічно... Часом відбуваються вражаючі зміни у стосунках між націями й сусідами (із виступу Дж. Кеннеді у Американському університеті).

Висловіть свою точку зору про основні тези промови Дж. Кеннеді. Чи погоджуєтесь ви з ним? Чи актуальні його слова сьогодні? Чому ви так вважаєте? Аргументуйте.

■ Біля госпіталю, куди відвезли смертельно пораненого президента.

Найбільшим своїм досягненням Дж. Кеннеді вважав угоду про заборону ядерних випробувань у повітрі, на землі і під водою, підписану у Москві **5 серпня 1963 р.** Протягом двох місяців до цієї угоди приєдналися понад сто держав.

Багатообіцяюча кар'єра Дж. Кеннеді обірвалася трагічно. **22 листопада 1963 р.** він був підступно вбитий під час поїздки по Далласу (штат Техас). Ця подія отримала назву «вбивство століття».

ФАКТ

Це вбивство більше, ніж будь-яка інша подія, надало форми наступному десятиліттю... Навіть сьогодні його смерть є водорозділом між сподіваннями та гіркотою і відчаєм. Опитування громадської думки засвідчують, що... ніколи після Далласу американці не клали стільки довіри в свій уряд. З кожним роком... цифри стають дедалі гіршими; знижується довіра до уряду, до церкви, до сім'ї, віра у неминучість змін на краще (із книги Р. Енсона «Вони вбили президента!»).

● Поясніть, чому негативні зміни в суспільстві автор пов'язує саме з убивством Дж. Кеннеді.

6 Молодіжні виступи кінця 1960-х рр. Хіпі. Другу половину 1960-х рр. у США прийнято вважати періодом бунтів молоді. Це був усвідомлений виступ проти системи, де відчуття матеріального добробуту постійно нівелювало психологічне напруження «холодної війни», а технічний прогрес перетворював людей на пасивних споживачів цінностей, нав'язуваних системою. У молоді викликала незадоволення морально-психологічна обстановка в країні, яка спричиняла в неї відчуженість та апатію. Отже, в основі виникнення молодіжних рухів лежав протест, що виявлявся в двох формах: **політичний** (спрямований на зміну існуючої системи) й **аполітичний**, прихильники якого відмовлялися сприймати існуючі у суспільстві цінності, тобто інтегруватися у систему.

■ Антивоєнний мітинг хіпі.

Прокоментуйте ілюстрацію. Висловіть своє враження від побаченого.

Політичною боротьбою, в основному, займалося студентство, так звані «нові ліві», що об'єдналися в організацію «Студенти за демократичне суспільство». Активісти цього напрямку пропагували свої ідеї переважно у межах вузів, формуючи там коло своїх прихильників. Наслідком ставали потужні студентські бунти в найбільших університетах. Поява радикальних угруповань молоді.

Виразом аполітичних форм протестів (рухи бітників, психоделіків) натомість ставали:

- ▶ вживання наркотичних речовин;
- ▶ сексуальна свобода;
- ▶ використання особливого стилю в одязі та спілкуванні;
- ▶ створення своєрідних общин (чи комун) з прихильників.

Усі ці особливості характерні також для руху **хіпі** (від англ. *to be hip* — *бути у курсі, в темі*), що зародився на хвилі антивоєнних виступів, спрямованих проти рішення **Л. Джонсона** (наступника Кеннеді на посаді президента) розпочати повномасштабну війну у В'єтнамі, що поглинула величезні кошти й сприяла різкому падінню авторитету влади, примусивши Джонсона відмовитись від спроби переобрання.

Уперше термін «хіпі» (у зневажливому контексті) був використаний у передачі одного з місцевих телевізійних каналів м. Нью-Йорк стосовно групи довговолосих молодиків, одягнених у майки й потерті джинси, які мітингували проти в'єтнамської війни. Проте термін несподівано прижився, перетворившись на самоназву досить впливової на той час молодіжної субкультури.

Хіпі не визнавали існуючої соціальної системи, норми та мораль й прагнули до створення своїх власних. Головні правила в хіппі були такі: «*займайся своєю справою*», «*не заважай жити іншим*», «*ділися з іншими*». Вони захоплювалися рок-н-ролом, медитаціями та подорожами автостопом.

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЇ РУХУ ХІПІ:

- заперечення насильства та участі у військових діях;
- відмова від військової служби;
- пацифізм;
- відмова від матеріальних цінностей на користь духовних;
- прагнення змінити світ творчістю.

Розквіт руху хіпі припадає на 1967–1968 рр., коли вони отримали міжнародне визнання і заснували велику комуну в Данії, яка продовжує існувати й досі. Чимало членів цього руху пізніше досягло успіхів у різних галузях – варто згадати, зокрема, Джона Леннона та Стіва Джобса.

Звичайно, надмірна розкутість мала й свою негативну сторону – зловживання спиртними напоями та наркотиками, невпорядкованість сексуальних стосунків, а відповідно, й поширення венеричних захворювань тощо. Саме це головним чином й стало причиною поступового занепаду руху хіпі.

Протестні виступи молоді 1960-х рр. у США залишили свій слід в культурі – завдяки їм з'явилися нові музичні стилі (психоделічний рок), літературні прийоми (набуло поширення використання жаргонної лексики), а також види мистецтва (поп-арт).

7 «Сексуальні меншини» та їх боротьба за свої права. Під поняттями «сексуальних меншин» прийнято розуміти гомосексуалізм (від гр. «однаковий» та лат. «стать») – сексуальний потяг до осіб своєї статі, який відчувають за статистикою (в Європі і США) приблизно 3–4 % чоловіків і 1–2 % жінок. Вони вважають нормою саме такі стосунки, на відміну від поглядів інших людей щодо сім'ї традиційного типу. З метою надання благозвучності цьому явищу, замість «гомосексуаліст» найчастіше вживається слово «гей» (англ. *веселий, безтурботний*), часом інтерпретоване у вигляді абревіатури: «good as you» («такий же гарний, як ти»).

■ «Стоунвольські заворушення».

Розгляньте фото. Прокоментуйте зображене та зробіть свої висновки, які аргументуйте.

Датою початку активної боротьби гомосексуалістів за свої права на Заході вважається **28 червня 1969 р.**, коли у Нью-Йорку велика група гомосексуалістів вчинила

опір поліцейському патрулю, а потім розпочала нападати на водіїв легкового транспорту та перехожих. Формальним приводом для таких дій стала поліцейська перевірка бару «Стоунволл», основними відвідувачами якого були гомосексуалісти. Брахуючи, що насправді рейд було спрямовано проти власників бару (там систематично продавали наркотичні речовини й порушували правила торгівлі алкоголем), є припущення, що виступ проти поліції тоді організували саме вони. За назвою бару ці події пізніше почали називати «Стоунвольськими заворушеннями».

Безпосередньо після цього було проголошено створення «**Гомосексуального фронту звільнення**», головною мішенню якого стала Американська асоціація психіатрів (ААП). Адже сексуальний потяг до осіб власної статі медицина визначала психічним захворюванням.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Войовничі угруповання гомосексуальних активістів розпочали справжню кампанію з цькування спеціалістів, що висували аргументи проти виключення гомосексуалізму із списку збочень (...). Вони проникали на конференції (...), влаштовували дебоші, ображали учасників (...). Ці дії підкріплювалися листами і телефонними дзвінками з образами і погрозами фізичної розправи та навіть терористичних актів (зі спогадів професора ААП Ч. Сокарідеса).

Під таким тиском ААП у 1973 р. виключила гомосексуалізм з переліку психічних захворювань, пізніше так само вчинила й ВООЗ.

Однією із ключових вимог гомосексуальної спільноти є легалізація одностатевих шлюбів. Нині одностатеві одруження легалізовані у 22 країнах світу, зокрема 14 – у Європі. У них та в низці інших країн представники сексуальних меншин добилися права обиратися на високі державні посади. Проте інші вимоги цієї спільноти (щодо усиновлення дітей, права на службу в армії, проведення гомосексуальних парадів й публічної пропаганди своїх поглядів), на думку багатьох людей, є не правами, а привілеями, оскільки ущемлюють права сексуальної більшості, а також порушують право дитини зростати у сім'ї традиційного типу. Також дозвіл служити в армії для гомосексуалістів, наданий в США за президентства Б. Обами, викликав протести військовослужбовців і був скасований Д. Трампом.

Особливо негативне ставлення гомосексуалізм має у мусульманських країнах, де за це передбачені дуже суворі заходи покарання.

АНАЛІЗУЄМО

За висловом ВООЗ, нормою є поведінка, яку «в межах конкретних культурних спільнот можна вважати прийнятною чи бажаною». Використовуючи знання із курсу «Правознавство» та на підставі прочитаного і власного досвіду, спробуйте окреслити межу між толерантним ставленням до сексуальних меншин та забезпеченням захисту прав більшості.

США у 1980–2019 рр.

1 «Рейганоміка». 4 листопада 1980 р. на президентських виборах переміг **Рональд Рейган**, представник правого крила республіканської партії. Він був найстаршим президентом в історії США, першим президентом, що був актором і першим президентом, який розлучився із своєю дружиною.

Економічна політика Р. Рейгана, яка увійшла в історію під назвою «**рейганоміка**», характеризувалась різким скороченням соціальних виплат, у поєднанні із паралельним зниженням податків: у 1981 р. податки скоротилися на 30 %. Проте виграла від цих заходів лише великі власники, які до того ж отримали значні пільги.

ПРЕЗИДЕНТИ США

Р. Рейган (республіканець) – 1981–1989
Джордж Буш старший (республіканець) – 1989–1993
Білл Клінтон (демократ) – 1993–2001
Джордж Буш молодший (республіканець) – 2001–2009
Барак Обама (демократ) – 2009–2017
Дональд Трамп (республіканець) – з 2017 р.

Одночасно були скорочені податки на спадок з найбільших статків. Унаслідок цього їх власники лише протягом 1982–1985 рр. отримали можливість зекономити 15,6 млрд доларів. Адміністрація Рейгана продала або передала в оренду за цінами, що становили від 1 до 10 % їх ринкової вартості, вугільні і нафтові родовища, пасовиська й ліси. Істотно скоротилися витрати на державний апарат, які торкнулися всіх міністерств і відомств, за винятком Пентагону (міністерства оборони).

Проте така політика приносила і ефект, адже вивільнені кошти почали вкладатися у розвиток виробництва. Це дало змогу створити сприятливі умови для залучення іноземного капіталу в економіку США, що своєю чергою привело до запровадження найновіших досягнень науково-технічного прогресу. Тільки парк електронно-обчислювальних машин у 1987 р. налічував 20 млн, у тому числі 19 млн персональних комп'ютерів.

Загальні підсумки проведення «рейганоміки» в економіці США зводяться до таких позитивних наслідків:

- ▶ за рахунок ресурсозбереження зменшилося споживання нафти, газу, сталі, чавуну тощо;
- ▶ за менших витрат досягалась вища ефективність суспільної праці в цілому.

Зовнішня політика США при Рейгані відзначалася винятковою агресивністю щодо країн «третього світу». Американські війська здійснили вторгнення у Ліван, у мікроскопічну Гренаду, бомбардували Лівію, розпочали неоголошену війну проти сандіністського уряду Нікарагуа. Кілька членів рейганівської адміністрації «засвітилися» в гучному скандалі під назвою «Ірангейт», суть якого полягає у здійсненні таємних поставок озброєння до Ірану, всупереч ембарго, застосованого до цієї країни з боку ООН. Виручені кошти в обхід заборони американського конгресу спрямовувалися на підтримку нікарагуанських «контрас».

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

У кінцевому підсумку, абсолютним гарантом наших благородних цілей є сила... Останнім інструментом нашої політики, який викликає деякі суперечки, є американська військова міць. Вона передбачає цілий ряд варіантів: продаж зброї, використання військових радників, бойову підготовку, і, як крайній засіб – безпосередню військову акцію, як на Гренаді (із виступу держсекретаря США Дж. Шульца в університеті штату Канзас у квітні 1986 р.).

Прокоментуйте слова держсекретаря. Висловіть щодо них свою точку зору.

2 Від Обами до Трампа. На президентських виборах 2008 р. кандидат від республіканської партії Дж. Маккейн зазнав поразки від кандидата демократів **Б. Обами**, який заручився підтримкою 52,7 % голосів виборців. Його інаугурація стала найдорожчою в історії США – 160 млн доларів.

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ

Барак Хуссейн Обама народився на Гаваях. Випускник Колумбійського університету і школи права Гарвардського університету. Перший афроамериканець, обраний на посаду президента США. Лауреат Нобелівської премії миру 2009 р., що викликало неоднозначну реакцію у світі. До обрання президентом був сенатором від штату Іллінойс.

ГОВОРЯТЬ УЧАСНИКИ ПОДІЙ

Від самого початку праці в сенаті я виступав послідовним й іноді досить жорстким критиком політики адміністрації Буша. Я вважаю податкові послаблення для заможних громадян не тільки непродуманими, але й вельми сумнівними з точки зору моралі (із книги Б. Обами «Зухвалість надії», 2006 р.).

■ Барак Обама.

Вже на початку лютого 2009 р. сенат схвалив план надзвичайних антикризових заходів Обами, що передбачав бюджетні витрати загальною вартістю у 838 млрд доларів, які мали піти, зокрема, на створення 4 млн робочих місць. Також були заплановані прямі інвестиції в охорону здоров'я та енергетику. Завдяки здійсненню цих заходів, адміністрації США вдалося дещо пом'якшити соціальні наслідки світової економічної кризи, проте зовнішній борг країни залишився значним і збільшувався.

Обама відмінив заплановане Дж. Бушем розміщення елементів ПРО у Східній Європі і підписав з Росією договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь, ратифікований наприкінці 2010 р. американським сенатом.

Обама став першим президентом США, який здійснив поїздку до Хіросіми після ядерного бомбардування у 1945 р., проте відмовився вибачитись за нього.

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЗИДЕНТСТВА БАРАКА ОБАМИ

- виведення американських військ з Іраку;
- збільшення військового контингенту в Афганістані;
- збільшення допомоги за безробіттям;
- намагання легалізувати нелегальних мігрантів;
- розширення можливостей медичного страхування;
- спроби обмежити торгівлю зброєю.

На виборах 2016 р. основна боротьба несподівано розгорілася між 69-річною **Хіларі Клінтон** (дружиною колишнього президента США від демократичної партії) і 70-річним бізнесменом **Дональдом Трампом**, що досі не займався активно політикою і не працював на державних посадах. Незважаючи на потужну кампанію, організовану проти Трампа найбільшими засобами масової інформації, які перебувають у руках демократів, той несподівано переміг, ефективно використавши на свою користь соціальні мережі. Він став першим мільярдером, обраним на посаду президента США.

Трамп прийшов до влади під гаслом повернення Америці колишньої величі, тобто скориставшись виборчим слоганом Рональда Рейгана.

■ Дональд Трамп з дружиною.

Від самого початку він заходився скасовувати законодавчі акти свого попередника (власне, 70 % його рішень), зокрема:

- ▶ заборону скидання відходів вугільного виробництва до водоймищ;
- ▶ про нормалізацію стосунків з Кубою;
- ▶ медичну реформу;
- ▶ дозвіл на служіння трансгендерів в армії.

Також із сайту Білого дому було вилучено розділ, присвячений правам сексуальних меншин. Серед інших відомих кроків адміністрації Трампа – обмеження права на в'їзд до США біженців з ряду мусульманських країн, податкова реформа, спрямована на стимулювання бізнесу, вихід США з ЮНЕСКО і Договору про заборону ракет середньої і меншої дальності. У грудні 2017 р. Трамп проголосив РФ і Китай «головними ворогами цивілізованого світу».

44

На сьогодні США вважаються найбільш технологічно розвинутою країною у світі. Американські компанії займають провідні позиції у виробництві комп'ютерної та медичної техніки, фармацевтиці, виробництві озброєння тощо. Проте за рівнем економічного розвитку країна з 2014 р. поступається Китаю.

ОСНОВНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ США

- недостатня підтримка малозабезпечених;
- нестача енергоресурсів;
- бюджетний дефіцит;
- 80 % економіки складається зі сфери послуг.

У грудні 2017 р. Д. Трамп підписав закон про зменшення податків з корпоративного сектору з 35 до 21 %, а з осіб з надприбутками – з 39,6 до 37 %. Безробітних у країні за офіційними даними налічується 4–5 % осіб, за межею бідності перебуває більше 15 %, інфляція – близько 2 %. У 2018 р. 1,9 трлн доларів країна витратила на війни у Іраку й Афганістані.

3 Роль США у сучасних міжнародних процесах. До 1991 р. геополітичні плани Америки стримувалися лише наявністю «біполярного світу», на протилежному полюсі якого перебував Радянський Союз. Після розпаду цієї країни на короткий проміжок часу (1992–2008 р.) опинившись єдиною геополітичною силою, США безуспішно намагалися побудувати «однополярний світ», наслідком чого стала лише економічна криза в самій Америці. Витрати на просування своїх інтересів у поєднанні з утриманням 686 військових баз у 74 країнах світу (за даними міністерства оборони США) перетворили Сполучені Штати із кредитора на боржника – вже на початку 2000-х рр. зовнішній борг країни перевищував розмір її бюджету, а внутрішній був майже утричі більшим. Станом на кінець 2018 р. зовнішній борг сягнув розміру 22,2 трлн доларів США.

■ Мігранти у Німеччині.

Роздивіться фото. Що вам відомо про проблеми міграції?

Формування «багатополюсного світу», де США змушені рахуватися з інтересами Євросоюзу, Росії та Китаю, спричинило активізацію дій США на Балканах, у Азії й на Близькому Сході, з метою перебрати під свій контроль наявні там енергоресурси та засоби їхнього транспортування. Військові операції у Іраку, Афганістані, санкції проти Ірану, Лі-

вії та перетворення на «гарячі точки» Єгипту, Судану, Сирії, Йємену, Сомалі призвело до значної міграції, спрямованої з охоплених бойовими діями регіонів, переважно до розвинених країн Євросоюзу, завдавши останнім відчутних втрат як у економіці, так і щодо збереження національно-культурної ідентичності. Значно погіршилася криміногенна ситуація – Франція, Німеччина, Бельгія, Іспанія тепер постійно стають мішенню терактів.

Отже, зовнішня політика США, як і раніше, залишається одним із важливих факторів, що істотно впливають на сьогоденні світові міжнародні процеси.

4 Українсько-американські відносини на початку XXI ст. Після розпаду СРСР США намагалися встановити взаємовигідні відносини з колишніми радянськими республіками, не забуваючи при цьому про свої стратегічні інтереси. Незалежній Україні у Вашингтоні відводили особливу роль з огляду на її геополітичне становище в Європі. В Україні, своєю чергою, з розумінням оцінювали роль США як супердержави і прагнули встановити довгострокові, взаємовигідні й рівноправні відносини з цією країною. На сьогодні в Україні діють десятки неурядових фондів із США, що фінансують ті або інші програми. Поглиблюється і науково-технічне співробітництво. Представники американського бізнесу виявляють бажання взяти участь у пошуках на території України і розробці родовищ сланцевого газу.

З кожним днем українсько-американські стосунки поглиблюються. Американський уряд надає Україні моральну, матеріальну та військову підтримку в умовах військового конфлікту на Донбасі. США розпочали постачати Україні енергоносії (вугілля), озброєння, надають допомогу в підготовці військовослужбовців.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО ДАТИ

1950 р. – прийняття закону Маккарена–Вуда про внутрішню безпеку

1961–1963 рр. – президентство Дж. Кеннеді

1964 р. – прийняття закону про заборону расової дискримінації

НАБУВАЄМО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Хронологічну. Зробіть стрічку часу та позначте на ній роки перебування при владі американських президентів: зверху – демократів, знизу – республіканців.

Просторову. Покажіть на карті зону нафтогазових інтересів США.

Інформаційну. 1. Назвіть причини активізації дій США на Близькому Сході. 2. Зробіть порівняльну таблицю політики двох президентів: Б.Обами та Д.Трампа у різних сферах.

Логічну. 1. Чому більшість американців й досі з глибоким сумом згадують трагічну загибель Дж.Кеннеді? 2. Чому «рейганоміка» виявилась успішною для США?

Аксіологічну. Висловіть своє ставлення до руху хіпі. Що в ньому було позитивного, а що – негативного?

Громадянську. Обговоріть питання, чому проблема расової дискримінації в США й досі не втратила актуальності.

КАНАДА

1 Становище країни після Другої світової війни. У повоєнний час Канада розвивалася досить успішно. Оскільки воєнні дії відбувалися на великій відстані від її території, ніяких економічних збитків країна не зазнала. Тому перші повоєнні роки вона вийшла на третє місце у світі за обсягом промислового виробництва.

Тривалий час зберігалася залежність Канади від Великої Британії, репрезентована генерал-губернатором, хоча ще в 1931 р. англійський уряд визнав за Канадою самостійність у внутрішній та зовнішній політиці. Канада входить до Британської співдружності націй. Щоправда, позиції Великої Британії були послаблені після вве-

■ Л. Сен-Лоран.

дення в 1947 р. канадського громадянства, а 1949 р. до Канади приєднався Ньюфаундленд, що був доти англійською колонією.

Позиції Сполучених Штатів у 1950-х рр., навпаки, значно зміцніли. Якщо англійські капіталовкладення в канадську економіку становили 16 %, то американські – 76 %. На політичній сцені Канади у повоєнний час діяли дві впливові політичні партії – ліберальна і прогресивно-консервативна. Зокрема, ініціатором американсько-канадського зближення був лідер ліберальної партії **Л. Сен-Лоран**. У 1947 р., перебуваючи

на посаді міністра закордонних справ, він виступив за відмову від традиційної орієнтації на Велику Британію і за «тісну співпрацю» зі Сполученими Штатами.

Ставши прем'єр-міністром, Л. Сен-Лоран зважився на подальшу канадсько-американську інтеграцію. Він підтримував якнайширше залучення в економіку країни американського капіталу. Корпорації США скупили в Канаді величезні лісові масиви, землі, багаті на природні копалини, особливо уран, рідкоземельні метали, нафту. Вони вклали кошти в будівництво найбільш сучасних підприємств провідних галузей економіки, а також у банківсько-фінансову сферу.

Посилилася й політична залежність Канади від США. Канадський уряд підтримував усі основні заходи американської зовнішньої політики в 1940–1960-х рр., завдяки чому Канада перетворилася на молодшого партнера США. У період перебування при владі прем'єр-міністра **П'єра Трюдо** ситуація дещо змінилася.

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ

Франко-канадець П. Трюдо (1968–1984 рр.) вважається найпопулярнішою людиною Канади у ХХ ст., «батьком сучасної Канади». У досьє американського ФБР його називали «радикальним соціалістом» і навіть – «канадським Кастро», через що в період маккартизму Трюдо було заборонено в'їзд до США. За ліві погляди він тричі відсторонювався від викладання в Монреальському університеті.

Новий курс країни знайшов конкретне втілення у:

- ▶ скороченні участі Канади в НАТО та ліквідації військових баз блоку на території країни;
- ▶ розширенні зв'язків із країнами Спільного ринку та СРСР;
- ▶ встановленні дипломатичних стосунків з КНР (Китаєм).

У 1976 р. прем'єр-міністр Канади відвідав з офіційним візитом Кубу. Помітно поживилася в 1970-х рр. канадсько-японська торгівля, активізувалися економічні відносини з країнами Латинської Америки. Усе це свідчило про більш самостійний і незалежний зовнішньополітичний курс Канади.

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ П. ТРЮДО:

- перенос центру законодавчої влади з британського парламенту до Оттави;
- легалізація абортів;
- звільнення від податків людей із низькими доходами;
- запровадження державного контролю за цінами на харчі й бензин (1974–1978 рр.).

Партія прихильників відокремлення Квебеку перемогла на виборах 1976 р., після чого було змінено англійські назви населених пунктів, а у школах – обмежено навчання англійської мови. Посилилося протистояння між англо- і франкомовною куль-

турами. Проте на референдумах 1980 і 1995 рр. ідея відокремлення провінції від Канади не дістала підтримки більшості громадян.

На початку 1982 р. британський парламент прийняв останній закон, який стосується Канади. Цей закон дістав назву Акт про Канаду 1982 р. На основі цього закону канадський парламент 17 квітня 1982 р. ухвалив Акт про конституцію 1982 р. Нова конституція містила повний текст старої конституції та доповнень до неї, прийнятих британським парламентом до 1975 р., а також новий розділ про основні права і свободи (Хартія прав).

Конституція надала велику самостійність провінціям у вирішенні їхніх внутрішніх справ. Законодавчу владу в провінціях, які формально очолюються лейтенант-губернаторами, здійснюють законодавчі асамблеї, виконавчу – кабінети міністрів на чолі з прем'єрами.

У конституції не знайшла визнання рівноправність франко-канадської нації. Квебек у ній продовжував розглядатись як одна з провінцій Канади, хоч він і мав мовно-культурну специфіку. У день, коли в Оттаві в присутності королеви Єлизавети II святкували прийняття конституції, у Монреалі відбулася багатотисячна демонстрація протесту; у Квебеку за вказівкою провінційного уряду було приспущено прапори. Квебек приєднався до законодавчої реформи лише 1987 р.

Невдоволення положеннями конституції висловлювали й національні меншини, корінні жителі Канади – індіанці, ескімоси, метиси, які вважають, що їхні права не гарантовано.

Хартія прав далеко не повністю проголошувала права й свободи, що містяться в документах міжнародних організацій та ООН. Наприклад, звернено увагу на відсутність таких фундаментальних прав, як право на працю, на житло тощо. До того ж не фіксувалися гарантії записаних у конституції прав і свобод.

Отже, через 115 років після прийняття британським парламентом Акта про Британську Північну Америку 1867 р. канадці нарешті отримали власну конституцію.

2 Проблема Квебеку. Однією з найгостріших проблем Канади в 1960–1970-х рр. була національна проблема. Специфікою країни є існування трьох великих етнічних груп: англо-канадці – близько 40 % населення, франко-канадці – близько 27 %, інші національні меншини – близько 33 % (українські канадці – одна з найчисленніших меншин, більше мільйона громадян). Провінція Квебек, 4/5 населення якої становлять франко-канадці, до 1960-х рр. відставала від інших частин країни за рівнем економічного розвитку. Швидка індустріалізація 1960-х рр. корінним чином змінила ситуацію.

У 1960-ті рр. Квебек за рівнем економічного розвитку і соціальної структури вже не поступався Онтарію й північному сходу США. Але це «вирівнювання» не супроводжувалося зміною основних показників, які характеризують становище трудящих мас. Квебек залишався провінцією найвищого безробіття, нижчого рівня життя, ніж сусідня провінція Онтаріо. Подальше підпорядкування господарського життя Квебеку американським і англо-канадським монополіям не тільки загострило соціальні проблеми, а й супроводжувалося зростанням національної асиміляції. На підприємствах, у конторах переважала англійська мова, без знання якої неможливо було одержати роботу. Середня платня франко-канадців була на 40 % нижчою, ніж в англо-канадців. Застаріла система освіти, яка до того ж перебувала в руках церковників, великою мірою спричинила усунення франко-канадців від участі в науково-технічному про-

■ П. Трюдо із сином Джастіном (1975 р.).

гресі. Загострення національного питання поставило під загрозу існування Канадської Федерації.

Франко-канадці почали претендувати на збільшення своєї частки в політичному та економічному житті Канади. У провінції з'явилися сепаратистські організації, які виступали за відокремлення Квебеку від Канади і створення нової, франкомовної держави. Деякі із сепаратистських організацій діяли терористичними методами. У 1970 р. терористами було викрадено і вбито міністра праці та імміграції Квебеку П. Лапорта.

З ініціативи П. Трюдо парламент ухвалив закон про надання французькій мові статусу другої державної мови на федеральному рівні. Значно більше франко-канадців ставали державними службовцями. На потреби розвитку провінції почали виділятися додаткові кошти. Проте остаточне вирішення проблеми Квебеку було здійснено в 1980-х рр.

48 3 Соціально-економічний розвиток країни наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. До 2008 р. економіка Канади розвивалася динамічно і стабільно. Зросли продуктивність праці, ефективність виробництва, обсяг експорту, практично нульовим залишався рівень інфляції. Це сприяло збільшенню прибутків населення, переважна кількість якого (три чверті) працює у сфері послуг.

■ Джастін Трюдо.

Фермерське населення разом із членами родин фермерів становить менше 4 % жителів Канади – близько 1 млн осіб. При цьому в країні щорічно виробляється майже 50 млн тонн зерна, більше половини якого надходить на експорт.

Після початку світової фінансової кризи 2008 р. Канада вперше за останні роки зіткнулася із бюджетним дефіцитом, та все одно інфляцію вдалося втримати на рівні близько 1,6 %. З 2015 р. на посаді прем'єр-міністра працює **Джастін Трюдо** – старший син П. Трюдо. З його приходом до влади пов'язане збільшення з 1 до 3 % ВВП та скорочення кількості безробітних (з 8 до 6,3 %). Бідних, за канадськими стандартами, людей налічується майже 9,4 %. Найважливішими галузями економіки країни були і залишаються лісозаготівля та експорт енергоносіїв – нафти і газу. Головним негативним фактором є значний зовнішній борг, що перевищує 1 трлн доларів.

5 Українці в Канаді. Масове переселення українців до Канади розпочалося наприкінці ХІХ ст., коли канадський уряд активно стимулював великомасштабну еміграцію з Центральної, Південної та Східної Європи. Першими переселенцями з України стали Іван Пилипів і Василь Жленьяк, які 7 вересня 1891 р. прибули з с. Небилів (Галичина) до Канади.

Після Другої світової війни розпочалась остання велика хвиля української еміграції. З 1947 по 1955 р. близько 35 тис. українців приєдналися до своїх земляків у Канаді. Більшість, як і перше, походила з Галичини і Буковини, але була також значна група зі Східної України.

У 2019 р. українська етнічна група налічує близько 1 млн осіб. Більшість осіб українського походження мешкає в провінціях Онтаріо, Альберта, Манітоба та Британська Колумбія.

Провідну роль серед канадських українців відіграє уніатська церква. Існує також українська протестантська громада.

Найважливішими організаціями культурного розвитку українців у Канаді є різноманітні фундації. Найбільша з них – Українська фундація ім. Тараса Шевченка, заснована у Вінніпезі 1936 р. Деякі українці обіймали важливі посади в урядових кабінетах, серед них – Роман Гнатишин, родом із провінції Саскачеван, який став генерал-губернатором Канади. Іван Сопінко був призначений членом Верховного

суду країни. У Канаді діють численні українські наукові установи – Українська вільна академія наук, Інститут дослідів Волині та інші.

У країні видається чимало українських газет і журналів. Серед них – «Український голос», «Новий шлях», «Життя і слово», «Батьківщина» та ін.

Взаємний обмін делегаціями відбувається між містами-побратимами Вінніпегом і Львовом, Ванкувером та Одесою.

Українська діаспора продовжує відігравати велику роль у суспільно-політичному й культурному житті Канади.

■ Українські канадці вітають відкриття у Едмонтоні консульства України.

НАБУВАЄМО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Хронологічну. Поставте події у хронологічній послідовності: обрання прем'єр-міністром Д. Трюдо, приєднання до Канади Ньюфаундленда, Акт про Канаду, введення канадського громадянства.

Просторову. Покажіть на карті місця найбільшого розселення української діаспори.

Інформаційну. Використавши текст підручника та додаткові джерела, схарактеризуйте діяльність П. Трюдо на посаді прем'єр-міністра.

Логічну. Що можна зробити, щоб наші земляки ширше користувалися літературною українською мовою?

Мовленнєву. Обговоріть, у чому полягає суть квебекської проблеми.

Виконайте інтерактивне завдання за матеріалами цього розділу. Проведіть роботу над помилками.

§6 Зміцнення демократії на Заході після Другої світової війни: розширення прав людини. Країни Західної Європи

АКТУАЛІЗАЦІЯ
ПРЕДМЕТНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Які країни Західної Європи під час Другої світової війни виступали на боці антигітлерівської коаліції, а які – на боці Німеччини?

1 Інтеграційні процеси в Європі в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. У липні 1947 р. в Парижі на нараді представників 16 європейських держав було утворено Комітет європейського економічного співробітництва, який розпочав свою роботу в напрямку реалізації плану Маршалла. Європейська економічна інтеграція великою мірою залежала від подолання протиріч між Францією та Німеччиною, які за останні 70 років тричі воювали одна з одною. Міністр закордонних справ Франції **Робер Шуман** дійшов висновку, що кращим засобом уникнути нової війни є об'єднання сталеливарної та вугільної промисловості обох країн, що зробило б неможливим таємне виробництво озброєнь (**план Шумана**). Одночасно можна було підвищити ефективність цих галузей. У **травні 1950 р.** відбулося об'єднання виробництва сталі й вугілля Франції та ФРН. У квітні 1951 р. до них приєдналися Італія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург, що разом із ФРН і Фран-

цією підписали в Парижі **Договір про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС)**.

У 1957 р. було утворено ще дві міжнародні організації: Європейське товариство з атомної енергії (Євратом), покликане об'єднати зусилля його членів у сфері ядерних досліджень і використання ядерної енергії, та **Європейське економічне співтовариство (ЄЕС)**, відоме під назвою «Спільний ринок». Договір про створення ЄЕС **25 березня 1957 р.** в Римі підписали 6 держав: ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Люксембург і Нідерланди. Метою створення ЄЕС було посилення позицій європейської економіки на світовому ринку за допомогою координації економічної політики її членів. У 1961 р. до нього намагалася приєднатися Велика Британія, проте її вступ до ЄЕС було двічі заблоковано президентом Франції Шарлем де Голлем. Вступ Великої Британії до ЄЕС відбувся тільки 1973 р. разом із Данією та Ірландією.

У **1981 р.** до організації було прийнято Грецію, **1986 р.** – Іспанію і Португалію, а 1995 р. – Австрію, Фінляндію і Швецію (всього 15 членів).

На межі 1990-х рр. інтеграційні процеси в Європі набули нового динамізму.

Підготування нової інтеграційної угоди зайняло приблизно три роки. Початок поклати сесія Євroradi в Ганновері (27–28 червня 1988 р.), що доручила президентові Генеральної комісії ЄЕС Жаку Делору «вивчити й підготувати пропозиції щодо конкретних етапів, які ведуть до економічного та валютного союзу». Проект Договору про Європейський Союз було опубліковано 17 квітня 1989 р.

Після цього текст угоди тричі обговорювався на сесіях Європейської ради.

7 лютого 1992 р. в нідерландському м. Маастрихт, на стику кордонів Нідерландів, Бельгії та ФРН, міністри закордонних справ і міністри фінансів країн – членів ЄЕС (Бельгії, Данії, Люксембургу, Нідерландів, Іспанії, Італії, Ірландії, Португалії, Греції, Франції, Німеччини, Великої Британії) підписали Договір про Європейський Союз, що передбачав поетапну трансформацію ЄЕС у новий економічний, валютний, а в перспективі – політичний **Європейський Союз**.

ДОКУМЕНТ

Стаття 1. Даний договір знаменує собою новий етап у процесі створення як ніколи раніше згуртованого союзу народів Європи, у якому рішення приймаються якомога відкритіше і максимально наближено до громадянина.

Стаття 2. Союз ставить перед собою наступні цілі:

- ...посилити захист прав та інтересів громадян держав-членів шляхом запровадження громадянства Союзу.
- зберігати і розвивати Союз як простір свободи, безпеки та законності, у якому вільне пересування осіб забезпечується... відповідними заходами стосовно контролю на зовнішніх кордонах (із Маастрихтського договору).

Прокоментуйте наведений текст. Висловіть своє ставлення до цілей, проголошених у ньому. Чи всі з них є на сьогодні реалізованими?

Договором були закріплені 5 критеріїв, яких повинні були дотримуватись країни, які вступали у Європейський валютний союз:

- ▶ дефіцит державного бюджету не вищий 3 % ВВП;
- ▶ державний борг нижчий 60 % ВВП;
- ▶ рівень інфляції до 2,6 % ВВП;
- ▶ дворічне узгоджене обмеження коливань національної валюти;
- ▶ довгострокові процентні ставки за державними облігаціями не повинні перевищувати середнє значення відповідних ставок у країнах з найнижчою інфляцією більш ніж на 2 %.

Також передбачалися часткова відмова країн-учасниць від суверенітету у сфері зовнішньої та воєнної політики, розширення прав основних інституцій Європейського Союзу – Ради міністрів Європарламенту, Комісії європейських товариств, збільшення наднаціональних повноважень ЄС у царині соціальної політики, охорони навколишнього середовища, промисловості, культури, охорони здоров'я. Після ратифікації всіма країнами-учасницями договору він набув чинності в листопаді 1993 р., завершивши цим самим **перший етап** інтеграції Євросоюзу.

Другий етап інтеграції (1994–1998 рр.) пов'язаний із заснуванням Європейського валютного інституту (ЄВІ) та Європейського центрального банку (ЄЦБ), створенням правових, організаційних та матеріально-технічних передумов для стабілізації національних економічних валютних курсів.

На **третьому етапі**, що розпочався із січня 1999 р., відбувається запровадження спільної валюти (євро) та розробляється механізм контролю за виконанням державних бюджетів, шляхом забезпечення незалежності від урядів національних центральних банків, завершується створення єдиних управлінських структур ЄС, з метою створення конфедерації. Але невдача із ратифікацією Європейської конституції (її було заблоковано у 2005 р. Францією та Нідерландами) поставила під сумнів перспективу реалізації цього задуму.

АНАЛІЗУЄМО

Спробуйте дати відповідь, чому не всі країни ЄС підтримали подальшу політичну інтеграцію. Свою точку зору аргументуйте.

Станом на початок 2019 р., після виходу зі складу Євросоюзу Великої Британії, до нього входило 27 держав: Австрія, Бельгія, Болгарія, Угорщина, Німеччина, Греція, Данія (у 1985 р. із складу ЄС вийшла її автономія – Гренландія), Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція і Естонія. Країнами-претендентами вважаються: Сербія, Чорногорія, Македонія, Туреччина і Албанія.

Ще декілька країн мають статус кандидата: Ісландія, Македонія, Туреччина і Чорногорія.

У зоні Євросоюзу діють узгоджені норми законів, що забезпечують вільне переміщення людей, товарів та послуг. Вироблені принципи спільної зовнішньої і оборонної політики. 17 країн користуються єдиною валютою (євро). Між 22-ма державами, що підписали між собою відповідну (Шенгенську) угоду, діє спрощений паспортний і митний контроль.

Вищий політичний орган ЄС (Рада Європейського Союзу) складається з керівників держав і урядів, а також міністрів іноземних справ країн-членів. Другим законодавчим органом ЄС є Європарламент, склад якого (за квотами, розмір яких залежить від кількості населення) безпосередньо обирається громадянами ЄС терміном на 5 років. Найменша квота від країни – 6 депутатів, найбільша – 96. Голова Європарламенту обирається на 2,5 року.

Функцію вищого органу виконавчої влади ЄС виконує Єврокомісія, до складу якої входять по одному представнику від кожної країни-члена ЄС.

Європейський Союз одночасно поєднує в собі ознаки міжнародної організації і держави. Таке становище продиктоване трьома можливими рівнями інтеграції: членство в ЄС, членство в зоні дії запровадженої в 1999 р. єдиної валюти (євро) і повна або часткова участь у Шенгенській зоні. Наприклад, Данія, Швеція і Велика Британія не стали вступати в зону євро, Норвегія, Ісландія і Швейцарія, не будучи членами ЄС, однак, входять до Шенгенської зони, а в Чорногорії і Республіці Косово платіжним засобом служить євро.

На території Євросоюзу виготовляється близько 21 % світової промислової продукції, тут же містяться головні офіси 161 з 500 найбільших за прибутками світових компаній.

Європейський Союз має свій прапор (12 золотих п'ятикутних зірок на темно-блакитному тлі). У 2004 р. було підписано Конституцію, але вона не набрала чинності, оскільки її не ратифікували уряди Франції і Нідерландів, і була замінена Лісабонським договором, прийнятим у 2007 р. Лісабонський договір поклав початок існуванню «нового» ЄС. Зараз в організацію входять 27 членів. Система установчих документів «нового» ЄС складається з короткого документа, який зберіг назву «Договір про Європейський Союз» (55 статей) і великого документа, що має назву «Договір про функціонування Європейського Союзу» (358 статей). ЄС установлює різнобічні контакти з іншими регіональними організаціями, має угоди з асоційованими членами – країнами Африки, Ізраїлем, країнами Східної Європи і стає дедалі важливішим фактором світової політики.

Іншою впливовою європейською організацією вважають **Раді Європи (РЄ)** – міжнародну міжурядову організацію, створену **5 травня 1949 р.** в Лондоні. Серед країн-засновниць РЄ: Бельгія, Велика Британія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Франція. Головними органами РЄ є: Комітет міністрів закордонних справ країн-членів Ради Європи і Консультативна парламентська асамблея. Комітет на основі принципу одностайності виробляє політичні рекомендації урядам країн-членів Ради Європи, які, між іншим, підлягають ратифікації парламентами. Консультативна парламентська асамблея РЄ обговорює та ухвалює більшістю голосів рекомендації Комітету міністрів закордонних справ. Цікаво, що в роботі Асамблеї від кожної країни-учасниці обов'язково беруть участь і представники парламентської більшості, і делегати від опозиції. При Раді Європи функціонують:

- ▶ *Європейська комісія з прав людини;*
- ▶ *Європейський суд із прав людини;*
- ▶ *Європейський центр молоді;*
- ▶ *Європейський молодіжний фонд;*
- ▶ *Інформаційний центр охорони природи.*

Основні органи Ради Європи розміщено у Страсбурзі (Франція). Упродовж довгих років РЄ була маловпливовою інституцією, роль якої значно зросла лише наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. у зв'язку з геополітичними змінами у світі та з прискоренням процесу євроінтеграції. Членом Ради Європи в 1995 р. стала й Україна.

2 Тенденції повоєнного розвитку партійних систем. Одразу ж після Другої світової війни стало зрозуміло, що традиційна концепція політичних партій як захисників і виразників інтересів певних конкретних, вузько окреслених соціальних груп (робітників, буржуазії, релігійних общин) більше не відповідає вимогам часу, точніше – вимогам збереження недоторканності ладу, заснованого на ринковій економіці. «Праві» радикальні партії скомпрометували себе активним або пасивним співробітництвом із нацистами, натомість посилювалися симпатії до комуністів (Франція, Італія). Отже, необхідно було також шукати шлях відходити і від жорсткого поділу на «правих» і «лівих».

Види політичних систем:

- ▶ *однопартійна;*
- ▶ *двопартійна;*
- ▶ *багатопартійна.*

Звичайно, кожна із західних країн намагалася вирішити ці питання по-своєму. – виходячи з соціальної організації суспільства, ступеня розвитку політичної культури

(ідей, цінностей, норм та стереотипів), географічного положення, наявності активного прошарку національних меншин тощо. Проте в усіх випадках це зумовило цілий ряд особливостей у формуванні та діяльності партій, зокрема ідеологічного та організаційного характеру, спрямованих на максимальне розширення соціальної бази. Дедалі більша кількість соціал-демократичних партій Європи (Велика Британія, Швеція, ФРН, Італія) почала схилитися до підтримки запровадження жорсткого державного контролю за розподілом прибутків. Так виникла концепція «**третього шляху**», оформлена у програмовому документі «Європа: третій шлях, нова середина», підписаному в 1999 р. лідером лейбористів Т. Блером та канцлером Німеччини Г. Шредером.

НАСЛІДКОМ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ СТАЛО:

- одночасне поєднання у програмових документах більшості партій соціал-демократичних, ліберальних та консервативних елементів;
- перетворення партій із соціально-класових організацій у загальнонародні, що претендують на представництво всіх верств населення;
- нестабільність соціальної бази партій, що призводить до непередбачуваності наслідків виборів;
- збільшення числа «незалежних» виборців, які не мають стабільних уподобань;
- втрата зв'язків між партійними вподобаннями соціальних груп і їх становищем у суспільстві;
- виникнення феномену «протестного голосування», тобто голосування не стільки «за», скільки проти когось.

Також на політичні процеси в країнах почали істотно впливати засоби масової комунікації, а також нові соціальні та екологічні рухи – альтернативні форми виявлення громадянської позиції, спрямовані на покращання якості життя та на досягнення нематеріальних цінностей. Вони виявляються у формах пацифізму, антимілітаризму, фемінізму, антиглобалізму, всіляких громадянських ініціатив.

3 Науково-технічна революція. Нові умови розвитку економіки, нові потреби суспільства, а також військові галузі зумовили стрибок науково-технічного прогресу людства, що стався у другій половині ХХ ст. Для НТР характерне скорочення часу між відкриттям і впровадженням винаходу, постійне матеріально-технологічне оновлення. Це явище прийнято називати **науково-технічною революцією** (НТР). У ХХ ст. її можна умовно поділити на два етапи:

1. **1940–1960-ті рр.** НТР цього етапу у першу чергу була обумовлена відкриттями у галузі ядерної фізики і квантової механіки, а також кібернетики, мікробіології, біохімії тощо. Значна увага на цьому етапі приділялася автоматизації контролю і управління, впровадженню обчислювальної техніки. У цей час було винайдено: телебачення, транзистори, ракети, лазери, починають використовуватись атомна енергія, антибіотики (пеніцилін), водень, пасажирські літаки, інтегральні схеми.

2. **Технотронний (від середини 1970-х рр.).** Домінуючим фактором у ньому стає масова комп'ютеризація виробництва, розвиток наукоємних і ліквідація традиційних галузей виробництва, значне розширення сфери послуг. У цей період було відкрито мікропроцесори, опто-волоконну передачу інформації, біотехнології, набуває розвитку генна інженерія.

Одним з феноменів НТР стає стрімкий розвиток **транснаціоналізації**, пов'язаний зі створенням **ТНК**, транснаціональних багатогалузевих корпорацій, унаслідок чого вже не країни, а мережі компаній стають реальними експортерами і продавцями продукції. На сьогодні у світі існує майже 70 тис. ТНК, 500 з яких володіють практично необмеженою економічною владою. Вони монополізували майже 60 % світо-

вого промислового виробництва та 90 % торгівлі пшеницею, кавою, залізною та мідною рудою. Це створює нову ситуацію для невеликих країн, оскільки ТНК активно втручаються в політику, створюючи спеціальні фонди для дестабілізації ситуації там, де політика урядів їх не влаштовує. Так, лише в 1973–1975 рр. американські корпорації таким чином перетворили на «гарячі точки» Чилі, Панаму, Коста-Рику і Гондурас. Корпорації також роблять внески у виборчі фонди країн перебування, пропонують хабарі політичним діячам (відомою є афера ТНК «Локхід» у Японії). Розслідування протизаконної діяльності ТНК привело до цілого ряду скандальних викриттів у ФРН, Єгипті, Мексиці, Туреччині, Італії, Швеції та Франції.

4 Шведська соціальна модель. На тлі постійних соціальних конфліктів і криз, що переживають усі, навіть найбільш розвинуті країни світу, спокійна Швеція, із населенням, яке на сьогодні складає всього лише близько 10 млн осіб, для багатьох виглядає своєрідною оазою стабільності та добробуту, оскільки її жителі задоволені своїм матеріальним становищем і почуваються впевненими у своєму майбутньому. У 2018 р. Швеція посіла друге місце у світі в рейтингу країн з найвищим рівнем життя. Це засвідчує успіх спроби використати переваги одразу двох різних соціальних систем – соціалістичної і капіталістичної, тобто – підпорядкувати ринкову економіку інтересам активної соціальної політики. Саме це явище й породило термін «шведська соціальна модель», уперше використане ще у 1936 р. в книзі **М. Чайльдса** «Швеція: середній шлях». Серед особливостей Швеції, які привертала увагу Чайльдса, були кооперативний сектор та державне втручання в галузі енергетики та житла.

Проте особливу увагу «шведська модель» почала привертати до себе наприкінці 1960-х, у зв'язку з помітним економічним зростанням, завдяки якому відстала Швеція посіла помітне місце серед найрозвинутіших держав світу. Відтак, «шведська модель» почала розглядатися як альтернатива соціалізму з суцільним державним регулюванням і лібералізму, який породжує досить складні соціальні проблеми.

ОСОБЛИВОСТІ ШВЕДСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ:

- забезпечення максимально можливої робочої зайнятості;
- система «вирівнювання» прибутків;
- заходи протидії виникненню інфляції;
- наявність потужного профспілкового руху;
- перерозподіл (через податки) національного доходу з метою підвищення рівня життя населення.

Звичайно, економічним та соціальним досягненням Швеції значною мірою сприяла її неучасть у обох світових війнах, політика нейтралітету та історичні традиції вирішувати внутрішні протиріччя мирним шляхом. Проте в основі всього лежить концепція Швеції як «дому націй», сформульована ще в 1928 р. тодішнім лідером соціал-демократів **П. Хансоном**, – концепція, що передбачає спільність інтересів усіх без винятку членів нації в побудові міцної, стабільної, процвітаючої держави. На цій ідеології й заснована шведська унікальна композиція ринкових стосунків з державним регулюванням, спрямованим на перерозподіл надприбутків.

У Швеції високо розвинене соціальне страхування – на випадок хвороби, при наданні медичної допомоги, народженні дитини і за старістю, страхування від нещасного випадку на виробництві і безробіття. Нарешті, існує також система

Жінки-поліцейські у Швеції.

страхування батьків. Цими заходами, незалежно від сфери зайнятості, охоплені всі громадяни Швеції. Щоправда, починаючи з 1974 р. допомога по хворобі, при народженні дитини, на хвору дитину і за безробіттям почала обкладатися податками. Причиною стала глобалізація та інтернаціоналізація шведської економіки, зокрема узгодження шведської нормативної бази із вимогами загальноєвропейської. Усе це спричинило зниження ефективності національної економічної політики. Серйозні проблеми країні створила імміграція. За кількістю заяв про надання притулку на 1 млн жителів Швеція у 2014 р. вийшла на перше місце в Європі. Відповідно збільшилася і кількість безробітних – у 2018 р. вона коливалась у межах 7,5 %. З урахуванням того, що близько 45 % річного прибутку країни забезпечується за рахунок експорту, на економічному становищі Швеції не можуть не позначатися наслідки світових криз, але економіка все одно демонструє певний приріст (3–4 %). На сьогодні в країні практично відсутня інфляція (1–2 %), але тепер існує до 10 % людей, які перебувають за межею бідності.

Нині Швеція є єдиною країною, у якій витрати держави на соціальне забезпечення перевищують 42 % ВВП.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО ДАТИ

Травень 1949 р. – створення Ради Європи

Квітень 1951 р. – підписання договору про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі

Березень 1957 р. – підписання Римського договору

Лютий 1992 р. – підписання Маастрихтського договору

НАБУВАЄМО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Хронологічну. Поставте події у хронологічній послідовності: поява терміна «шведська соціальна модель», приєднання України до Ради Європи, публікація проекту договору про утворення Євросоюзу, перший етап НТР.

Просторову. Покажіть на карті країни ЄС.

Інформаційну. Назвіть основні етапи творення ЄС.

Логічну. Чому поява ТНК загрожує суверенітету дрібних країн?

Аксіологічну. Чим була викликана зміна моделей партійних систем?

Мовленнєву. Розкажіть про особливості «шведської соціальної моделі».

§7 ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Яким було економічне становище Великої Британії після закінчення Другої світової війни?

1 Внутрішня і зовнішня політика лейбористських і консервативних урядів у 1940–1970-х рр. Друга світова війна значно послабила позиції Великої Британії на міжнародній арені. Вона втратила багато зовнішніх ринків і майже 25 % закордонних капіталовкладень. Державний борг країни зріс у 4 рази. Під тиском національно-визвольного руху почався розпад Британської імперії.

Характерною рисою економіки Великої Британії було поступове відставання в найважливіших і найпрестижніших галузях промисловості. Якщо в перші півтора повоєнні десятиліття вона посідала за обсягом промислового виробництва друге місце після США у західному світі, то на початку 1960-х рр. – третє, наприкінці 1960-х – четверте.

Економічні труднощі посилювало й те, що підприємцям вигідніше було вивозити капітали за кордон, аніж вкладати їх у національну промисловість. Застаріле устат-

кування оновлювалося поволі, великі кошти йшли на гонку озброєнь. Велика Британія брала активну участь у збройних акціях на Сході, у створенні військово-політичних блоків у Європі та Азії, тримала свої війська в країнах, що входили до складу Співдружності націй (колишніх британських колоніях); за витратами на озброєння вона поступалася тільки США.

Лейбористський уряд **К. Еттли** (1945–1951 рр.) провів націоналізацію і реконструкцію низки галузей економіки. До рук держави перейшли Англійський банк, підприємства вугільної та газової галузей промисловості, електростанції, залізниці, річковий і вантажний автомобільний транспорт. Колишні власники отримали 2,5 млрд фунтів стерлінгів, хоча це були найвідсталіші та найзбитковіші підприємства, їх утримання й реконструкція лягли на плечі платників податків. Це викликало невдоволення широких верств населення, яке посилювалося разом із неефективністю соціальних реформ і привело до поразки лейбористів на виборах 1951 р. Після цього 13 років країною правили консерватори. Вони:

- ▶ скоротили асигнування на освіту та соціальне страхування;
- ▶ підвищили ціни на побутові послуги;
- ▶ спричинили подорожчання на 20 %;
- ▶ проводили активний курс на «стримування комунізму», зміцнювали англо-американський союз.

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

К. Еттли (лейбористи), 1945—1951
 У. Черчилль (консерватори), 1951—1955
 А. Іден (консерватори), 1951—1957
 Г. Макміллан (консерватори), 1957—1963
 А. Дуглас-Хьюм (консерватори), 1963—1964
 Г. Вільсон (лейбористи), 1964—1970,
 1974—1976
 Е. Хіт (консерватори), 1970—1974
 Д. Каллаган (консерватори), 1976—1979

З 1964 по 1979 р. (за винятком періоду з червня 1970 р. по лютий 1974 р., коли при владі перебував консервативний кабінет **Е. Хіта**), на політичному олімпі Великої Британії панували лейбористи. Кабінети **Г. Вільсона** та **Дж. Каллагана**, попри всі їхні зусилля, здійснивши обіцяну тред-юніонам націоналізацію, збільшивши видатки на соціальні програми і змінивши податкову систему, все ж не домоглися економічної стабілізації. Країна втратила свої позиції на світовій арені.

2 Ліквідація Британської імперії. Опір колоніальній політиці Великої Британії почав наростати після Другої світової війни. Англії вже не могли утримати свої позиції в Індії. Уряд Великої Британії в **1947 р.** розділив свою колишню колонію на дві незалежні держави – Індію й Пакистан. У **1948 р.** здобув незалежність о. Цейлон (нині Шрі-Ланка). Того ж року суверенітет отримала Бірма.

Головний етап деколонізації Британської імперії розпочався наприкінці 1950-х рр. У 1957 р. здобула незалежність перша держава Чорної Африки – британська колонія Гана, у 1960 р. – Нігерія. За ними були Уганда (1962 р.), Кенія (1963 р.), Танзанія, Замбія, Малаві (усі – 1964 р.), Ботсвана і Лесото (обидві – 1966 р.), Свазіленд (1968 р.) та ін.

В Азії незалежність здобула Малайзія (1963 р.), згодом – Бруней (1983 р.). На Близькому Сході суверенітет отримала Трансйорданія (нині Йорданія). Велика Британія змушена була відмовитися від управління Палестиною.

Більшість колишніх британських колоній входять до **Британської співдружності націй**, яка була створена на основі Вестмінстерського статуту 1931 р. і сучасних форм набула після Другої світової війни. Членами Співдружності є 49 держав. Різного часу із неї вийшли Бірма (1948 р.), Ірландія (1949 р.), Судан (1956 р.), ПАР (1961 р.), Пакистан (1972 р.).

Співдружність проводить на регулярній основі консультації прем'єр-міністрів і міністрів фінансів, а також має постійно діючі комітети з економіки, науки, освіти. Усі країни й території, що утворюють Співдружність (окрім Канади), входять до стерлінгової зони й підтримують тісні зовнішньоекономічні відносини з Великою Британією. У рамках Співдружності здійснюється тісне співробітництво у військових питаннях – підготуванні кадрів, постачанні зброї, розвитку військових галузей промисловості.

На території ряду колишніх колоній зберігаються англійські військові бази. Проте сучасні тенденції світового розвитку неминуче ведуть до повного суверенітету і незалежності колишніх англійських колоній, а Британська імперія вже давно стала надбанням історії.

3 Консерватори при владі: «Тетчеризм» і Дж. Мейджор. У травні 1979 р. на парламентських виборах перемогу здобула консервативна партія на чолі з М. Тетчер. Лідер консерваторів стала першою в британській історії жінкою-прем'єром.

■ **Маргарет Тетчер.**

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ

Маргарет Тетчер (1925) – прем'єр-міністр Великої Британії у 1979–1990 рр. Перша жінка на цій посаді, відома в політичних колах як «залізна леді». Її адміністрацією було зменшено бюджет та скорочено видатки на соціальні програми, зокрема, на охорону здоров'я, освіту та будівництво житла. Вона також запровадила обмеження на друк грошей та прагнула зменшити вплив профспілок.

Консерватори прийшли до влади з чітко опрацьованою програмою дій. Її метою було вивести Велику Британію з соціально-економічного застою. Для цього, на думку М. Тетчер, було необхідно:

- ▶ зупинити інфляцію, посилення якої розладнало господарське життя країни;
- ▶ зменшити податки на прибутки корпорацій та особисті доходи, що дало б змогу збільшити інвестиції в економіку;
- ▶ докорінно звузити державне втручання в господарські та соціальні справи, що доти негативно впливало на зростання економіки;
- ▶ «приборкати» свавілля профспілок, які, за переконанням консерваторів, зосереджували у своїх руках «надмірну владу», що підривало розвиток бізнесу.

Висунута програма передбачала, отже, докорінні зміни в соціально-економічній політиці уряду.

У соціальній сфері Тетчер застосувала принцип: хто достатньо заробляє, тому нема чого безплатно вчитись і лікуватись. Політичною філософією прем'єр-міністра став вислів: «Безплатний сир буває тільки в мишоловці», а наслідком – різке скорочення соціальних програм, зокрема витрат на житлове будівництво. Помітно змен-

шився й штат держслужбовців. Проте одночасно було збільшено рівень допомоги за безробіттям.

Загалом, політика М. Тетчер була спрямована, у першу чергу, на задоволення інтересів великих власників. Про це свідчить передача в приватну власність виключно прибуткових державних підприємств у стратегічно важливих галузях промисловості:

- ▶ нафтової;
- ▶ авіакосмічної;
- ▶ вугільної;
- ▶ суднобудівної.

Зверніть увагу!

М. Тетчер будувала свою політику на засадах **неоконсерватизму** (від. грец. *neos* – новий і лат. *conservo* – зберігати, охороняти). Представники цього напрямку визнають закономірною **соціальну нерівність**, яку зумовлює, на їхню думку, тільки ступінь особистої зацікавленості, особистих можливостей і особистої відповідальності. Тому, крім осіб похилого віку, дітей та інвалідів, усі повинні заробляти самі на себе. Також вони вважають, що здійснювати владу є справою виключно **вузького кола професіоналів** і що **демократія** – єдино можлива форма устрою, через що поширювати її у світі правомірно навіть шляхом військового вторгнення, як це було у В'єтнамі, Іраку чи Югославії.

Унаслідок політики «тетчеризму» дещо скоротилася кількість безробітних, понад 60 % англійців стали власниками квартир чи будинків, кожен четвертий британець зробився власником акцій, середні прибутки населення зросли на 30 %; скоротилися кількість страйків і членство у тред-юніонах.

М. Тетчер виходила з того, що Велика Британія повинна мати сильну армію та флот і вдосконалювати ядерну зброю. Вона була однією з головних захисників доктрини «ядерного стримування».

Проте із часом занадто догматична політика «тетчеризму» поступово похитнула економіку країни. Майже 9,5 млн британців потрапили до категорії бідняків. Спроба М. Тетчер запровадити новий подушний податок (його в однаковому розмірі мали сплачувати всі британці, незалежно від отримуваних прибутків) наразилася на опозицію не лише з боку її противників, а й навіть у середовищі консервативної партії. Непомірними стали державні витрати на озброєння. З цих причин у листопаді 1990 р. М. Тетчер змушена була подати у відставку.

Місце Маргарет Тетчер у керівництві консервативної партії посів один з її критиків – Джон Мейджор, якого й призначили прем'єр-міністром.

4 Велика Британія у 1997–2010 рр. 1 травня 1997 р. на чергових парламентських виборах перемогу здобули лейбористи, на чолі з Тоні Блером.

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ

Тоні Блер (1953) – прем'єр-міністр Великої Британії в 1997–2007 рр. Прихильник зовнішньої політики, що здійснювали США. Підтримав вторгнення у Афганістан та Ірак, унаслідок чого зіткнувся з різкою критикою більшості ліберально налаштованих британців, у тому числі прихильників своєї власної партії. Блеру приписують заслугу повернення лейбористської партії до центру британської політики.

Основним чинником перемоги лейбористів було те, що після 18-річного правління консерваторів британці прагнули змін, свіжих ідей та нових людей. Перемогу лейбористам принесли Шотландія, Уельс, великі та середні міста, населені значною мірою

«кольоровими». Шотландцям та уельсьцям Т. Блер обіцяв більшу незалежність, кольоровим іммігрантам – те, що боротиметься проти расизму. Лідер нових лейбористів прагнув догодити і жителям островів, і континентальній Європі, з якою він сподівався значно розширити інтеграцію. Багато голосів Т. Блеру принесли плани на зміцнення позицій вільного підприємництва та приватної ініціативи, але із сильною соціальною політикою та зростанням впливу профспілок.

За час перебування при владі уряд лейбористів і справді здійснив певні кроки з виконання передвиборчих зобов'язань. Зокрема, з **1997 р.** британські робітники отримали право на оплачувану тритижневу відпустку, а з **1999 р.** – чотиритижневу.

Також Т. Блер наважився розпочати конституційну реформу. Одним з основних напрямів цієї реформи було надання більшої автономії Шотландії та Уельсу. Питання про шотландський парламент і Асамблею Уельсу було вирішено у вересні 1997 р. на референдумах.

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

М. Тетчер (консерватори), 1979–1990
 Дж. Мейджор (консерватори), 1990–1998
 Е. Блер (лейбористи), 1997–2007
 Г. Браун (лейбористи), 2007–2010
 Д. Кемерон (консерватори), 2010–2016
 Т. Мей (консерватори), з 2016

У цілому Т. Блер твердив, що дотримується стратегії **«третього шляху»**, тобто поєднання ринкової економіки і соціальної справедливості, а також обмеження неконтрольованої свободи підприємництва, яку запровадили консерватори.

Авторитет Блера було підірвано участю Великої Британії в американському нападі на Ірак. Прем'єр-міністр мотивував цей крок наявністю в Саддама Хусейна зброї масового знищення, але швидко виявилось, що нічого подібного там не було, і Блера звинуватили в обмані співгромадян. Коли ж у Лондоні пролунали вибухи поїздів метро і автобусів з пасажирями (так мстилися за Ірак представники екстремістських ісламістських організацій), стало зрозуміло, що політична кар'єра Тоні Блера наближається до завершення.

27 червня 2007 р. Т. Блера змінив його колега по партії **Гордон Браун**, що виступив з ініціативами будівництва нового дешевого і екологічного житла у британських провінціях і на колишніх військових полігонах. Крім того, він продовжив конституційну реформу, спрямовану на забезпечення прозорості і відповідальності влади перед народом.

Під тиском опозиції Г. Браун у **червні 2009 р.** змушений був оголосити про початок розслідування у зв'язку з участю Британії у війні в Іраці, але зробив усе можливе, щоб виправдати позицію Т. Блера.

Рішучі дії уряду після початку світової економічної кризи дозволили пом'якшити її наслідки для економіки Великої Британії, але часткова націоналізація банківської системи, скорочення податків і стимулювання попиту стало причиною рекордного дефіциту бюджету і призвело до згорання ряду важливих соціальних програм.

5 Проблема Ольстеру. Протягом усієї другої половини ХХ ст. Велику Британію лихоманила проблема Ольстеру, точніше, релігійно-етнічний конфлікт у Північній Ірландії, яку після утворення Ірландської Республіки було примусово залишено у

■ *Бойовики ІРА.*

складі Великої Британії на правах автономії. Третину населення цієї автономії складають католики-ірландці, а решту – протестанти, нащадки колишніх колонізаторів. Утиски прав католицької меншості спричинили виникнення цілого ряду антипротестантських і сепаратистських організацій, на зразок ІРА (Ірландської революційної армії, діяла з 2016 р.), Асоціації оборони Ольстеру, Ольстерських добровільних сил тощо.

Період різкого загострення протистояння припадає на 1969 р., коли демонстрації католиків почали переростати в безпосередні криваві зіткнення з протестантами. У відповідь британська влада вирішила вдатися до застосування зброї та військової сили.

30 січня 1972 р. британські війська розстріляли демонстрацію на захист прав католиків у м. Лондондеррі, вбивши 13 її учасників. Обурені борці за права католиків негайно знищили англійське посольство в Дубліні. Прагнучи придушити протести, уряд Великої Британії запровадив у Північній Ірландії режим прямого правління, але добився лише посилення протистояння. З 1973 р. радикальні угруповання, зокрема ІРА, перейшли до терористичних дій, жертвами яких до 2005 р. стало 3637 осіб, у тому числі двоюрідний брат королеви Єлизавети II.

АНАЛІЗУЄМО

Виходячи з наведених фактів, інших історичних прикладів, спробуйте запропонувати можливі способи залагодження конфлікту, які від самого початку дозволили б уникнути крайніх заходів і непотрібних жертв. Свою точку зору аргументуйте.

Значних успіхів у напрямку залагодження конфлікту вдалося досягти лише Тоні Блеру. Після тривалих і складних семимісячних переговорів, **10 квітня 1998 р.** між урядом Великої Британії та лідерами основних політичних сил Північної Ірландії було підписано Угоду між протестантами і католиками, згідно з якою Британія зобов'язувалася:

- ▶ відновити автономію провінції;
- ▶ допустити всі партії, у тому числі й радикальну «Шінн фейн», до участі у виборах в законодавче зібрання.

У свою чергу, ІРА проголошувала припинення бойових дій та складання зброї.

22 травня 1998 р. населення Північної Ірландії переважною більшістю голосів підтримало на загальнонаціональному референдумі. Ця угода викликала розкол в ІРА – від неї відкололася **СІРА** (Справжня ірландська республіканська армія). Невдовзі нею було вчинено свій перший (і поки що єдиний) теракт, під час якого загинуло 29 осіб, а декілька сотень було поранено в м. Ома.

На сьогодні більшість структур ІРА розпущена, після 2005 р. нею не було здійснено жодного теракту. Проте вона не відмовилася від наміру в майбутньому приєднати Ольстер до Ірландії. Також інші радикальні угруповання (зокрема, СІРА) здаватись поки що не збираються.

- 6 Брексіт.** На початку 1990-х рр. у Великій Британії з'явилася партія Незалежності Об'єднаного Королівства – партія євроскептиків, що ставила під сумнів доцільність перебування Великої Британії у складі Євросоюзу. Їхні аргументи зводилися до наступного:

- ▶ Брюссель своїми нормами гальмує економічний розвиток економіки;